

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ — ՀԱՏՈՐ ԵՌԹՆԵՐՈՐԴ

ՏԵՏՐ ԵՐՐՈՐԴ—ՄԱՐՏ 1876

- Ա. Հրապարակախօսութիւն
- Բ. Ամերիկայի մէջ կոնայք եւ ընտանիք
- Գ. Քրիստոնէական ամուսնութիւն
- Դ. Վէպ. — Հասի Սաֆէր. Ռուսք 'ի Սմրղանս'
- Ե. Թղթակցութիւնք
- Զ. Մարդկային արժանապատիւութիւն
- Է. Բանաստեղծութիւն — Հրեշտակ եւ Մանուկ
- Ը. Այլ եւ այլ

ՅԱՐՄԱՇ

ՏԳԱԴՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՎԱՆՍ Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ
— 1876 —

THE CHURCH - 1880

THE CHURCH - 1880

THE CHURCH - 1880

THE CHURCH - 1880

ՀՐԱՊԱՐԱԿԱԽՕՍՈՒԹԻԻՆ

(Շարժան-Բեռն : Տէր Տեր Բ. Երեմ 65)

Գ. Երազ Երեւակայութիւն

Երեւակայութիւնը տեսակ մ'երկկերպարան հայելի է, որուն մէկ երեսն արտաքին առարկայից վրայ կը նայի եւ միւսը դէպ 'ի ներքին եւ շտեմարանեալ գաղափարաց կողմը, որոց գոյն եւ կերպաւորութիւն կուտայ եւ յերեւան կը բերէ : Խօսքը բնաղանցական իրերն այսպէս կը բռնէ եւ կը հասկնայ, մարմին, զգեստ եւայլն կուտայ եւ մինչեւ տեսանելի եւ չօշափելի կ'ընէ :

Երեւակայութիւնն ամօր համար հոգեորին ամենէն աւելի հարկաւոր եղած կարողութիւններէն մէկն է : անելի անապատրաստից խօսողները պէտք է որ այս կարողութիւնն առատ ունենան, որպէս զի ծրագրը լաւ տեղաւորէ զըլիտն մէջ, որովհետեւ այս կարողութիւնն է որ ծրագրը երեւան կը բերէ, ճանին գիծերը կը նկարէ, ամէն մէկ գիծ անջնջելի եւ որոշ կը պահէ, կը կապկըպէ, կը յարդարէ եւ մինչեւ իսկ իր եւ մարմին կը շինէ խօսքով :

Հրապարակախօսին պէտք է այս կարողութիւնն՝ որ յանկարծ ինչ ըսել ուղեկիքը առջեւը ելլէ՝ երբոր նոր խորհուրդ մը եւ կամ պատկերացում մը հաւկթէ ելածի պէս հոնաուրական ջերմ գործողութենէ երեւան կուղայ, նման ծաղկի՝ որ արեւուն տաք աղբեղութեան ներքեւ կը փթթի :

Խօսողն ամենայն երազութեամբ նշաւատակին յարմար եւ կածը դատելէն եւ նոր խորհուրդին ըուն տեղն ալ որոշելէն ետքը, մէկ կողմանէ կը խօսի եւ միւս կողմանէ ալ, առանց շուարման, երեւակայութեան, գլանէն տաք տաք կանցունէ : Այս իմացական գլանը միտք եկածը թիթեղի պէս կ'երկնցունէ, կը լայնցնէ, կը մեծցնունէ եւ կակուղ ու փայլուն կը շինէ. կամ, ուրիշ օրինակ մը տամ. խորհուրդը երեւակայութեան ձեւակերպութեանց մէջէն կ'անցնի օրինակ՝ ինչպէս սպիտակ թերթ մը թուղթ մամուլ տալադիւր գլանէն, յորում առ կողմէն անձեւ կամ մաքուր մտած թուղթ միւս կողմէն ձեւով եւ գրոյ նշաններով դուրս կ'ելլէ :

Այս յարաբարդ եւ բարակ աշխատութիւնը խօսելու ատեն կայծակի արագութեամբ ընելու է, զի խօսելու տատանիւ կամ ուշանալը խօսքը տաղտկալի կընէ. երեւակայութիւնն, ուրեմն, իւր պատկերացումները փոխելու եւ ձեւելու կողմանէ ալ մեծ արտօրանք մ'ունենալու է. բայց տեսակէտին մէջ մեծ յստակութիւն մ'ալ ունենալու է երեւակայութիւնը, որպէս զի մէկ անգամով քաջանկար պատկեր մ'երեւան հանէ, ամէն դիւ եւ ծիր ճիշդ եւ գոյները փայլուն ըլլալու պայմանաւ. որպէս զի անշփոթ եւ անյապաղ դուրս դայ խօսքը, հայելիի մէջ առարկայ մը նկարուելուն պէս Կակաղելով եւ վարանելով խօսելն ալ չըլլար, զի աս ալ ճառը կը մեռցունէ :

Խորհածնիս արտաբերելը մէկ անգամով եւ որոշակի ըլլալու է, Շատերն այս ձիրքը չունենալուն համար է որ հրապարակախօս չեն կրնար ըլլալ, թէեւ հանձար կամ տաղանդ ունին : Այս կարգի մարդոց երեւակայութիւնն այնչափ երազ եւ փայլուն չէ, ծանրաշարժ է եւ խորհրդածութեան փայլելուն հետ 'ի միասին չիգար : Մէկէն 'ի մէկ կը շլանայ, կամ ընական պակասութիւն մ'ունենալուն, կամ երեւակայութիւննին գործածած չըլլալուն, եւ կամ, ինչպէս որ շատ կը պատահի մինչեւ իսկ տաղանդի անէր մարդոց, հրապար-

բակի մէջ բաղմութեան առջեւ պաշարուելնուն համար :

Ե. Հաստատուն եւ կտրուկ կամք

Ստուգիւ բաւական քաջութիւն ունենալու է մարդ բաղմութեան առջեւ խօսելու : Շատուոր եւ հոյակապ ժողովի մ'առջեւ կայնիլ առանց դրքի եւ համառօտադրի, ամէն բան հետը եւ գլխուն մէջ առնելով, ընդհանուր լռութեան մէջ եւ ամենուն աչքը վրադ եղած առեն խօսիլ, պարտքդ ըլլալով որ ունինդիրներդ ուշադիր ընես եւ գոհացունես երեք քառորդ եւ ժամ մը եւ երբեմն ալ աւելի ատեն : անշուշտ այս բանը մեծապէս դժուար եւ ծանրաբեռն է : Այս բեռին առկ մանողները կամ եղողները գիտեն՝ թէ սրչափ ծանր է այս, եւ ինչ ընական ու բարոյական հիւանդութիւններ յառաջ կը բերէ մինչեւ որ շալակէդ նստես : Անհաստատ եւ անդօր կամքի տէր եղողները այս բանին չեն դար :

Հետտորին վարանելու կամ թել կտրելու պարագայից առնեն քիչը զուրցելով, բնական եւ բարոյական յատուկ տրամադրութիւններ կրնայ ունենալ՝ որ միշտ չեն յարմարիր ուզուած օրը . ունինդիրք ալ այնպիսի տրամադրութիւններ կրնան ունենալ՝ զորս հետտորը չը գիտէր, կամ շատ դիւրաւօրին կըլլան . մտքի մոլորմունքներ կը սասանեցունեն յանկարծ առենաբանը եւ նպատակէն հոս կը տանին . յիշողութիւնը կրնայ սխալիլ եւ յանկարծ ծրագրին մէկ մասը եւ երբեմն գլխաւոր մէկ բաժանումը կը կորսուի կերթայ մըտքէն . երեւակայութիւնը կը խաբուի եւ իրաց ըուն պատկերը յոռի կամ չիօթ կը նկատէ . հարկաւոր բառ մը միտքը չը դար . բացատրութիւն մը կը փախչի . խօսք մը գէշ սխառ կըլլայ եւ մէջէն դուրս չը կրնար ելլել . եւ վերջապէս շատ մ'աղբեցութիւններ՝ որոց ներքեւ է, եւ ամէն կողմանէ բերաւոր հայեցուածքներ գինքը կը պատեն . այս պարագայները գլուխը կը տանին եւ արիութիւն չեն թողուր ատենախօսին սիրտը, եւ մինչեւ իսկ զարմանալ մը կու գայ մարդուս վրայ՝ թէ այսչափ վտանգներ աչքի առնելով՝ ոմանը ինչպէս զիպուածի կը յանձնեն գիրներ : Ապաքէն դժուարին բան, ուստի ով որ կամ պաշտօնին պահանջման եւ կամ զրիթ ու խղճմանքի պարտաւորութեան ներքեւ

կը շարժի աստիճանները, անոր ըսելիք չունենք. իսկ զով որ կամ ամբարտաւանութեան կամ փառասիրութեան եւ կամ այլ ինչ՝ շարժառիթներով հրապարակ կելլէ խօսելու, նա անշուշտ թիւր հաշուով իրեն բացած խորիւրատը կիյնայ, եւ արժանի է որ իյնայ :

Հրապարակախօսին կամքը զօրաւոր ըլլալու համար վաշելու է պատրաստութիւններն ունենալու է. ամենէն աղէկ պատրաստութիւնը այս է, գիտնալ՝ թէ ինչ ըսել կուզեմք եւ դա՛ն աղէկ դադարեալք : Բայց սակաւն, դադարեալ եւ խորհրդոց չլիցայաչարն հաստատ ունենալէ դատ, քաջ արտասանելու գիպուած մ'ալ կայ. կրնայ ըլլալ՝ որ լաւ արտասանես, եւ կրնայ ըլլալ՝ որ չը յաջողիս :

Ո՞վ կրնայ առաջուց կիտնալ թէ այս ինչ օր խօսելու ատեն պարբերութիւն մը խօսք բերնին մէջ պիտի դառնայ թէ ոչ, բառ մը բուն դադարեալին անունը տալու համար բերան պիտի դա՞յ թէ ոչ, եւ կամ լեզուն բերնի մէջ աղէկ պիտի շարժի՞ թէ ոչ :

Առ ժամայն ճարտասանելու կամ նոյն հետայն ճառ կամ խօսք շինելու մանրամասնութեանց մէջ աւելի է սրէտը լլլայ մէկ անգամով բառն բնորել ու անցնիլ, բառ բառի ամեւնայն արագութեամբ գիմակարդել, եւ շատ մ'անպատշաճ ներուն մէջէն պատշաճաւորը միայն չրթունքէն թուցնիլ : Ասանկ վիճակի մէջ քաջ պէտք է ըլլանք՝ որ եթէ յանկարծաճազ դադարեալ մը մէկէն ի մէկ մաքերնէս չրթանց վրայ հասնի, — ժամանակին եկար ըսելով — կարենանք յետս դըրկել, առանց գիտնալու թէ ուր պիտի տանէր մեզ՝ եթէ ձեռք առնէինք. քաջ պէտք է ըլլանք՝ որ հոգատրական խանդի մը օձիքնիս չըսանք ու նախադիմէն հեռանանք. եւ վերջապէս, քաջ պէտք է ըլլանք՝ երբ անյայտ խօսքի մէջ մանեւլու եւ կամ, ինչպէս շատ անգամ կը պատահի, երկու ոտքով ոտանելու ժամանակնիս : Այս գիպուածը աւելի ծանր է մանաւանդ այն լեզուաց մէջ՝ որոց շարադասութիւնը եւ ոճը շատ կանոնական է, ինչպէս են մեր դրոց լեզուն եւ բոլոր Եւրոպայի շինուած եւ բարեկարգ լեզուները, որոց մէջ բառերու դասաւորութիւնը զարտուղի չեն կատարուիր : Մեր աշխարհիկ լեզուն, այս դժուարութեան մէջ չը գտնուիր. որովհետեւ այնչափ դարտուղի է, որ մէկը օրչափ

բառերն իրենց տեղերէն խախտելով խօսի՝ բան մը կրնայ հաս-
կըցնել : Աշխարհաբարին այս դիւրութիւնը՝ շատերուն պատ-
ճառ տուած է՝ առիկա դարդացունելու եւ կանոնաւորելու
խնդիր յարուցանել, բայց եթէ գիտնային թէ՝ կանոնաւորուած
կամ մանաւանդ վարտուղի ճանապարհներէ՝ ուղիղը իջած
լեզուն անկիրթներու առջեւ նոյն եւ մի դժուարութիւնը
կը յարուցանէ, տարակոյս չըկայ՝ թէ՝ պիտի հրաժարին ի-
րենց պահանջմունքէն : Ասկայն մեր ըսածէն չըկարծուի թէ
աշխարհաբարի ըստ ինքեան անկանոնութիւնը ճարտասա-
նութեան համար օգտակար կը համարիմք, եւ այս բանին
համար կը պահանջեմք՝ յարդել եւ դարդացունել : քաւ լիցի,
որովհետեւ ասոր պատճառը անկանոնութիւնը չէ, այլ շատ
մ' անկարգ եւ անկանոն խօսողներ լսելով, եւ շատ մը գէշ
թարգմանուած դրքերու աշխարհաբար լեզուներ կարդալով
լեզուի դարշահոտութեան ընտելանալիս է :

Ներքոյ ելքն անատոյց ատենաբանութեան մը բանուե-
ցանք՝ ոչ մտածութիւններս եւ ոչ խօսքերնիս ընտել տխուհե-
տեւ խզուելու չեն : քաջապէս մինչեւ ծայրն երթալու ենք,
ուրիշ հնար չկայ փրկուելու, կամ նորօրինակ դարձուած-
քով մը պիտի երթաս նպատակիդ կամ կակաղելով խաղբ պի-
տի ըլլաս : Ներկոտ մարդիկ այս երկու ծայրերը երբոր միտ-
քերնին բերեն կը դողան : ասոր համար է՝ որ կըսենք՝ թէ
ատեան նետուելով յանկարծ խօսելու համար մարդ կարուկ
կամք եւ քիչ մ'ալ յանդիմութիւն ունենալու է խօսքի մէջ
նետուելէ յետոյ, շարունակելու միջոցին եւ յանդիմատից
դէմն ելած գիպուածներուն առջեւ : սխալելու չէ, այլ ծայ-
րն երթալու է առանց ծանրապէս վերաւորուելու կամ գոնե
առանց լիցալու :

Զ. Դաղախարսն ու զգացումն Ծաւալելու Փախար :

Ներու տեսակ ծաւալումն կայ, մօքի եւ սրտի :

Միաքը ճշմարտութիւն կը փնտռէ իրբեւ իւր բնական ա-
ռարկայն : ճշմարտութիւնը լուսոյ նման, կամ, աւելի ճիշդը,
նոյն ինքն լոյսն է եւ իմացական լոյսը : ասոր համար՝ բնա-

կանապէս ծաւալական է եւ մէկէն 'ի մէկ դէպ 'ի սր՝ կողմն որ բաց դռնէ կ'երթայ կը տարածուի : Նրբոր ճշմարտութիւն կը տեսնենք կամ տեսնել կը կարծենք՝ մտքերնիս կուրախանայ եւ կը մնանի . որովհետեւ իւր ճարակն է այն : Նրբ ճշմարտութիւնը մեր մտաց մէջ իւր ծաւալը տարածէ եւ տեղաւորի , կը գրգռէ մարդու հաղորդիչ գորութիւնը , իւր չը խօսող մարդը լեզու կեղծ եւ գրեթէ կը բռնադատուի իւր ճանչցած ճշմարտութիւնը ուրիշներուն ալ ճանչցունել , իւր տեսածը ուրիշներուն ալ ցուցունել :

Մարդուն համար երջանկութիւն է այն լուսոյն ճրագն ըլլալ եւ տարածելը : Այս երջանկութեան վրայ մարդուն զգացած ուրախութիւնը , իւր նմանները լուսաւորելու փառքը եւ այսպէս աստիճան մ'ալ անոնց վրայ տիրելու , եւ դերադոյն երեւելու հաճոյքն աւելի զինքը կը թեւադրեն : Վառվառն եւ իմաստուն միտքը երբոր ճշմարտութիւնը դռնէ , իւրացունէ եւ ցտակութեամբ ըմբռնէ՝ գիտցածը ուրիշին հաղորդելու համար արդէն կը բռնադատուի հարկաւ , եւ եթէ ասկէ զատ քիչ մ'ալ փառք սիրէ , — եւ սիլ չըսիրէր , մանաւանդ երկտասարդութեան մէջ — տեսնալանելու եւ խօսից իշխանութիւն վարելու աւելի յարմար եւ համարձակ կըլլայ :

Բայց ասկէ զատ խառնուածքի կամ սրտի ուրիշ ցատուկ տրամադրութիւն մ'ալ կայ՝ որ ատենաբանութեան մեծապէս կ'օգնէ , ինչպէս կը տեսնուի կանանց եւ տղայոց մէջ , որք ինքնաբերաբար եւ այնչափ զիւրութեամբ կը խօսին՝ որչափ այլ մարդիկ եւ չափաւոր չեն կրնար , անոնց չափ փափուկ զգացականութիւն , գործարանի փափկութիւն եւ չափազանց շարժունութիւն չունենալնուն համար :

Յանպարտատից խօսողն այս ընտանի տրամադրութիւններն ունենալու է քիչ մը : Առանձնացեալ մարդը , եւ այն՝ որ շատ մտածելու եւ երկայն խոկալու պէտք ունի , ապա թէ ոչ չկրնար ճշմարտութիւնը ըմբռնել կամ անոր յարաբերութիւնը հասկնալ , եւ այն մարդը՝ որ մինչեւ զրիչ ձեռք չառնէ չկրնար կամ չուզէր իւր զգացածն ու խորհածը երեւան բերել , այսպիսի մարդը ցանկատրաստից ճառ խօսելու յարմարութիւնը չունի : Տխուր , նեղսիրտ , մարդատեսաց , ընկերութենէ՝ փախչող , մարդոց հետ յարաբերութիւն ընել

չուղող եւ ինքն իւր ասանձնական խորհրդոց երազներուն մէջ ընկղմած մարդը չատ դժուարութիւն կը կրէ ատենախօսելու , ակնորժակ չունենար ատենաբանութեան , ընտելիւնն ալ չսիրէ : Այս արուեստին մէջ յաջողակ ըլլալու համար , աշխոյժ միտք ունենալէ զատ՝ բայ , համարձակ , դուարթերեւ , մարդասէր եւ՝ ընկերասէր ալ ըլլալու է : Ով որ համարձակ է՝ անոր սիրտն ու միտքը եւ հետեւարար բերանն ալ գոց կը մնայ :

Ուրիշներուն գլտցածը հաղորդելու յատկութիւնը թէպէտ եւ օգտակար ձիրք մ' է անպատրաստ ատենաբանութեան , սակայն գէշ կողմեր ալ ունի : Այս յատկութիւնը միտքը շարժուն , թեթեւ , ցատկոտ կ'ընէ եւ ելքը անստույգ եւ հարեւանցի յառաջաբանի կը նետէ ատենաբանը . բայց խոհուն պատրաստութիւնը եւ ծրագրի լաւ յորինումը խօսից յորդակազացքը կը խափանէ եւ կանխատես խորհրդածութիւնը անհետեւական կամ խոտոր դնացքէ կ'զղուչացնէ :

Է. Մասնաւոր բնագիւղմն խօսելու .

Արուեստը խօսելու ձիրքը կամ տաղանդը կը զարգացունէ եւ կատարելագործէ , բայց չիեցած ակզը չը կրնար դրնել : Քերականութեան եւ ճարտասանութեան ուսմունքով եւ հրահանդով մարդ կրնայ ուղիղ եւ առողջանութեամբ խօսիլ . բայց ճարտարախօս չկրնար ըլլալ , այն՝ ճարտարախօսութեան համար կըսեմ՝ որուն ճանապարհը սրտէ 'ի սիրտ է . ինչ սկզբունք , ո՞՞ կամ հրահանգ ալ մտածեալ , բոլոր ընկերքէ ճարտարախօսութեան երեւոյթը կամ նմանութիւնն է : Ճշմարիտ եւ բնական ճարտարախօսութիւնը , այն որ կը սլօշի , կը համոզէ եւ կը յափշտակէ , մարդուն պէս հողիէ եւ մարմինէ կը բաղկանայ , եւ խօսք՝ ըսածնիս ճշդիւ խօսողին պատկերը , նկարագիրը եւ Արարած — Բանըն է :

Ճարտարախօսութեան հոգին մարդկային հոգեոյն բուն վառարանն է , որ գաղափարի լուսով լուսաւորեալ կամ որ եւ է տղաւորութեամբ ջնուցեալ՝ ո՞ր եւ է նշանով՝ ըզգացածն ու տեսածը գուրս կը ցոլացունէ եւ կը վաղլատա-

կէ : Այս է ճառին չարմունն եւ կենդանութիւն տուողը , ճրագ մ'է այս լուսայլից , պատրոյց մը լուսարծարծ եւ երերուն :

Ճարտարախօսութեան մարմինը բարբառն է , որով պիտի խօսի մարդ , եւ խորհրդեան լուսնի զգացման համեմատաբար պիտի նմանի , ինչպէս գեղեցիկ ձեւ մը դիմաքը երեւան կայող մտքին հետ կը համեմատուի : Բարբառոյ նիւթականը բնադրմամբ կուսանի մարդ , սովորութիւնը կը ձեւացունէ : Ուղղատես միտքն եւ զգայուն սիրան ընական կերպով եւ առանց գոհարութեան բառերն ու անոնց կարգաւորութիւնը կը գտնէ : Ասկէ յառաջ կուգայ խօսելու բնածին տաղանդը , որուն արմատը մտանքի եւ բարոյական տրամադրութեանց ընական կաղմուածքի եւ մասնաւորապէս զգայարանաց եւ ձայնի գործարանաց շրջութեան մէջ կը կառայանայ :

Կարդ կայ որ լաւ խօսելու համար ստեղծուած մ'է , ինչպէս թաչուն կայ որ երգելու , եւ մեղու որ մեղր չինելու եւ ջրչուն որ տուն չինելու բնական ձիւրքն ունին :

Ստոյգ է թէ ամէն մարդ ալ կրնայ խօսիլ , որովհետեւ խելք ունին , եւ ո՛վ որ խելք ունի , անկարելի է որ չըխօսի : ստոյգ է նաեւ թէ ամէն մարդ ալ զաղափարի յանկարծացայտ փայլմամբ , բուն փնտրողի եւ զգացման խառնմամբ կամ վաղանցիկ հառաչմամբ վայրկեան մը կը ճարտարախօսէ , եւ կրից ճայթիւնն ու գոչիւնը ամենէն հզօր ճարտարախօսութիւնն է : Բայց ասկի մէկ վայրկեան մէջ կ'ըլլայ եւ կարդէ դուրս պարադայները անցնելուն հետ կ'անցնի , կերթայ . ասկէ դուրս միւս ամէն ժամանակները չափ դէշ կը խօսին եւ հրապարակի վրայ պարբերութիւն մը խօսք չեն կրնար հանել բերաններնէն : Ասանկ մարդիկ խօսելու շնորհքը չունին , իսկ որոնք որ 'ի բնութենէ այս օփսմն ունին , անոնց կրնանք օգտակար ընել մեր հրահանգները , որովք իրենց ծանրադին տաղանդը կրնայ օգտակարապէս դործածուիլ յօգուտ ճշմարտութեան եւ արդարութեան :

Ինչպէս ամէն արուեստի անասն ալ ճարտարախօսութեան մէջ յաջողակ ըլլալու համար այնպէս պէտք է ծնած ըլլանք կամ կոչուին ունենանք , այսինքն բեւեռացոյց սլաքին գէպ 'ի հիւսիս հակամէտ ըլլալուն պէս՝ ներքին անյաղ-

Թեիլի հակամիտութիւն մը, անբացատրելի ձգտում մը եւ զէպ
'ի առարկայն արմատական հայեցողութիւն մ' ունենալու
ենը : Ամէն զանազան արուեստից խորը մէկ հասարակաց
բան մը կայ , հոգւոյն կեանքը, մտքին կեանքը, որ է տարա-
ծուիլ , երեւիլ եւ բազմանալ , այլ եւ ամէն մարդ մասնա-
ւոր եւ ընդակից յատկութիւն մ' ունի , որով իւր առանձ-
նական դործարանաւորութեան եւ մտքին ու մարմնոյն խառ-
նուածքին համեմատ կը թեւադրուի իւր մտաւորական կեան-
քը այս ինչ ձայնով , այն ինչ միջոցներով եւ այս նիշ ձեւով
բացատրել եւ արտաբերել : Ասկէց յառաջ եկած են արուեստ-
ները եւ անոնցմէ մանրցած այնչափ նուրբ տարբերութիւնը :

Խօսքը , անշուշտ , արուեստից ամենէն ազնուա-
գոյնը եւ հզօրն է . նախ՝ անոր համար որ ամենէն աւելի
մտքին մերձաւորն է , եւ մտքին ծառայութիւն կընէ անոր
գաղափարները բացատրելով . երկրորդ՝ իւր միջոցներուն ա-
մենամեծ յստակութեամբն եւ փափկութեամբը , եւ երրորդ՝
մտքի վրայ ուղղակի դործ ընելուն համար , որով խոզաց
մտքին առիթ սլտի տայ բան հասկնալու , խորհուրդ ըմբո-
սելու եւ ճշմարտութիւն որոշելու :

Ուրեմն , խօսելու արուեստը յաջողութեամբ կատարե-
լու կամ ճարտարախօս ըլլալու համար ընական տաղանդ
սէտք է , որ Աստուծոյ պարգև է , եւ իւր սկզբունքներովն
եւ հնարքներովը աշխարհի ամէն գիտութիւններէն եւ ուս-
մունքներէն զերազանց է :

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԷՁ

ԿԱՆԱՅԺ ԵՒ ԸՆՏԱՆԻՔ

Ե.

Գաղղիացի սխալ բարոյականի տէր գրիչ մը՝ իւր աղ-
գին ընտանեաց վրայ խօսած ատեն՝ կ'ըսէր՝ թէ Գաղղի-
ները թէ ընտանեաց թէ անպատէն են : Հիմա ալ ամերիկացւոց
ընտանեաց մէջ կ'ըսուի՝ թէ Գաղղիները անպատէն և խոլ-
դորն են : Այս ծածուկ բայց ահագին չարիքը ազգ և
ժողովուրդը 'ի կորուստ կը տանի :

Այս չարիքը՝ ժամանակ մը ծածուկ էր , բայց 1850
էն 'ի վեր ամերիկացի բժշկաց , լրագրատեաց և օրէ-
նագրաց բողոքոյն վրայ երևան եկաւ : 1854 ին , փի-
լադելֆիայի բժշկական դպրոցին երևելի դասատուներ
ըէն մին՝ բժշկաց ժողովոյն մէջ հետեւեալ խիստ և աղ-
դու խօսքերով նկարագրած է այս չարիքը .

— Կը շառագունիմ ըսելու՝ որ այս երկրին , մեր գիւ-
ղերուն , և նոյն իսկ այս քաղաքին մէջ՝ յորում բանա-
սիրութիւնը , գիտութիւնը , բարոյականութիւնն և քը-
րիստոնէութիւնը շատ ազդեցութիւն ունեցած կը կար-
ծուին , և այնպէս կը հաւատանք՝ որ բոլոր ընկերական
և տնական առաքինութիւններն ամբողջ կը կատարուին
այնպիսի մարդիկ և կանայք կը գտնուին՝ որք շարու-
նակ ձեռքերնին և խղճերնին տակաւին արև և լոյս չը

տեսնող տղայոց արիւնը կը թաթխեն : Եւր հասարակուե-
րարոյականը վատթարացած է . տգիտութիւնը այնչափ
տիրած է այս մասին՝ որ մայրերը շատ անգամ ոչ թէ
երկիւղ կը դնեն այս յանցանքը գործելէ, այլ կամաւ և
յօժարութեամբ կը գործեն Սոսնապետեա-
նայէ այս սոսնալի եղբայրներունը ինչ հոգարէն ընդունելան հարե-
րէ, Ժողովրդէ և շինականներէ տղարուելու համարել անոր և
անորք տղարուել համար

Այս վատութիւնը ոչ միայն ստորին կարգի տը-
գէտները կրնեն, այլ և բարձր և կրթեալ դասու կա-
նայք ալ Ուրիշ կողմանէ բարոյականներն մաքուր մայրերն
ալ այս ժանտախտով և ապականութեամբ շաղախեալ
ընաւ սէր և դուր չունին ընտանեաց անդամները բաշ-
մացնող ապաղայ փոքրիկ զաւակներու — :

Զարհուրելի ոճիր է այս, և զարմանալին այս է՝ որ
կրթեալ կանայք և մինչև իսկ բարոյականութեամբ և
յառաջադիմութեամբ բարձր համբաւ ունեցող ընտա-
նեաց մայրեր ալ կը գործեն, Գաւառացի ժողովուրդներ՝
որ տգէտ և անկիրթ են, աւելի կը խորշին այս մոլու-
թենէն քան թէ քաղաքացիք և մայրաքաղաքացիք,
որոնք քիչ մը բնութիւն վրայ երկտասարդական թարմութիւն
պահելու համար իրենց արեան նորածիլ ստերը կը քան-
ցեն . այս է ազգ ջնջող ամենէն ահարկու սրածութիւնը :

Ամերիկայի վերջին ազգահամարին տնօրէն Պ. Յ. Ուալ-
քըր 1873 ին այս եղելութեան վրայ հետեւեալ կերպով
խօսած է Ընկերական Սերէկայի հաստատման ժողովոյ մէջ. — Այս
սովորութիւնները՝ որոց վրայ ձեր ուշադրութիւնը պի-
տի հրաւիրեմ՝ մէկ կողմանէ ամուսնութեան յապաղումն
և միւս կողմանէ շատցած ընտանիքը հոգալու ծանրու-
թենէն յառաջ կուգան : Թող կանուխ ամուսնանան և
ահա աճումն խափանող երկու աղետալի պատճառներն
ալ կը վերնան . ասիկա վիճակագրական բաղդատու-
թիւններով ապացուցանելու հարկ չըկայ : Եղելութիւ-
նը յայտնի, զգալի և ապացոյցէ ալ վեր է — :

Նիւ Եօրքի երկու գլխաւոր լրագիրք այսպէս գըրած են .

— Հասարակաց ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմք այն որդեւսպանութեան վրայ՝ որ մեր դարուն մեծ յանցանքն է : Այս տեսակ սպանութեամբ է որ շատ նահանգաց, ինչպէս Մէնի և Մասսաչըսէթսի, ամերիկացի ժողովուրդը կը նուաղի : Այսօր ապրող տղայոց և ասկէ քսան տարի յառաջ ապրողներուն մէջ այնպիսի մեծ տարբերութիւն մը կայ՝ զոր բացատրելն անկարելի է : Այս իրողութիւնն ըստ ինքեան ցաւալի է . մայրերը որդի ծնանելէ կզգուշանան՝ զանոնք թշուառ տեմնելու երկիւղով կամ խնայողութեան սխալ սկզբանց հետեւելով : Նոր կատարուած քննութիւններ կը հաստատեն՝ որ մեր մէջ դործուած այս յանցանքներուն թիւը խիստ շատ է : Հմուտ և երևելի բժիշկներ՝ որ այս աղէտը դարմանելու կ'ըրբաղին, կը վկայեն՝ թէ այսօր Նիւ Եօրքի մէջ վաթսունէն աւելի թշուառական մարդիկ կան՝ որ հացերնին կը ճարեն և կը հարստանան՝ վտրքիկ տղայոց լոյսն և արևը մարելու արուեստով : Կը լսենք՝ թէ այս ճիւղներուն թիւը հետզհետէ շատնալու վրայ է

Մենք բնիկ ամերիկացիքս կը փճանանք . . . : Տասըն տարիէ 'ի վեր ամուսնութեանց թիւը յոյժ նուաղած է . մէկ կողմանէ ալ որդեւսպանութիւնը զարհուրելի կերպիւ կը յառաջադիմէ : Յանցանքը նորածնութիւն դարձած է . . . : Տնտեսադէտք մեղի կ'ըսեն՝ թէ ամուսնութեանց և ծննդոց նուազութիւնը տան մը չափազանց ծախքերէն յառաջ կուգայ . . . : Մայրութեան վիճակը բոլորովին փոխուած է քանի մը ժամանակէ 'ի վեր, որով տակաւին լոյս չը տեսնող անմեղ արարածներ ալ կ'սպաննուին . . . — :

Միացեալ Նահանգաց կիներուն ամուսնութեան առաջին և գլխաւոր սրտածառը՝ շուրջութեան ազդեցութիւնն է, որ այսօր ընկերութեան բոլոր դասերն ապականած է :

Այս նոր բարուց արդիւնքները Ամերիկայի վարչական մարմինները զարհուրեցունել կ'սկսին : 1870 տարւոյ համար , Նիւ Եօրքի առողջաբանական յանձնաժողովոյ տեղեկագիրն ստուգելու է՝ որ այն տարին Նիւ Եօրքի բնիկ ամերիկացւոց թիւը 7000 պակսեր է , մինչեւ հոն բնակող գաղթականաց թիւը գրեթէ 8870 աւելցեր է : Բնականաբար առաջիններէն քան թէ վերջիններէն աւելի շատ մեռած են : Ամերիկայի վերջին ազգահամարով իմացուեր է՝ որ արեւելեան Նահանգաց մէջ , միայն մեծ քաղաքներուն եւ գաւառներուն արհեստաւոր ժողովուրդները կը բաղմանան , հոն ուր գաղթականք աւելի շատ են :

Եթէ այս անկարգութիւնները շարունակեն , ինչպէս որ ալ պիտի շարունակեն , եթէ կրօնական եւ բարոյական բարենորոգութիւն մը չըլլայ , յիսուն տարիէն վերջը՝ Անկլո—Սաքսոնեան հին ցեղէն եւ ոչ մէկը պիտի մնայ հիւսիսային Նահանգաց մէջ : Բենսիլիանիոյ եւ Նիւ Եօրքի ժողովուրդներն իրլանտացւոցմէ եւ Գերմանացւոցմէ սերեալ են :

Քանի մը տարիէ 'ի վեր օրէնսդրական ժողովք այս անկարգութեանց համար յուզեալ են : 1872 եւ 1873 ին , Նիւ Եօրքի եւ Իլլինոսայի վարչական ժողովները այն Նահանգաց մէջ խիստ օրէնքներ հրատարակելին վիժումը խափանելու համար : Սակայն դժբաղդաբար , այս օրէնքները զարհուրելի անբարոյականութիւն մը խառն անհետացունելու անգոր եւ անբաւական ըլլալէ զատ՝ զայն ալ աւելի կ'ընդհանրացունեն :

Ահա այս ժանտախտն Ամերիկայի մէջ արմատացած է . անտարակոյս , կրնամք համարձակ խոստովանիլ՝ թէ ամերիկացւոց արդի ընկերական վիճակը վատթարացած եւ նոցա ընտանեկան պատիւն առ օտն կոխուած է :

Մեր Պատրիարքարանն իւր ամուսնական խնդիրներէն կրնայ գուշակել՝ թէ այս սոսկալի ախար ո՞րչափ յառաջ անցած է : Իւր արձանագրութիւններն ալ , որ

կը պարունակեն սակաւաթիւ ամուսնացելոց անուանե-
րը, կենդանի ապացոյց են այս ախտին չարաչար դար-
դանալուն: Որովհետեւ քսան տարիէ ինքեր շարունակ
քիչնալու վրայ են ամուսնացելոց թիւերը, և մեծ մա-
սամբ երիտասարդութիւննին անցուցածներու վրայ կը
կատարէ ամուսնութեան պսակը, որք ծերութեան
մերձաւոր սպառնալիքէն անխնամ որքեր չը թողլու հա-
մար, տարակոյս չըկայ՝ թէ իրենց ապագայները խեղ-
դամահ կը սատակեն: Այս է Պատրիարքարանի ամենէն
աւելի ուշադրութեան առնելու արժանի խնդիրը:

2.

Հիտանեկան բարուց եղծման այս ախտանշաննե-
րէն զատ՝ կան ուրիշներ ալ, որք չարեաց թէ՛ պատ-
ճառն են և թէ՛ արդիւնքը: Երիտասարդաց հայրենի
իշխանութենէ տարածած աղատութիւնը և օրիորդաց
անդգուշութիւնը՝ ոչ միայն Եւրոպացի ճանապարհոր-
դաց, այլ նաև աղդային նախապաշարմամբ չը կուրա-
ցող ամերիկացւոց ալ զարմանք կ'աղդէ: Ճիշդը խօսե-
լով, Միացեալ Նահանգաց մէջ հարց իշխանութիւնը
ջնջուած է, թէպէտ օրինաց առջև տակաւին կարևո-
րութիւն ունի, որովհետեւ հայրն ըստ իւր կամաց կը
տակ դրելու կատարեալ աղատութիւն ունի: Բայց բար-
քերն ընդհանրապէս վատթարացած, և տմբարհաւա-
ճութիւնն և հեշտախտութիւնը առ հասարակ արու-
և էդ երիտասարդները պաշարած ըլլալուն համար՝ ծը-
նողք իրենց իշխանութիւնը կորսնցուցած են, և գող-
ցեա պարտք և պատասխանատուութիւն՝ չունենալու
համար՝ իրաւունքնին ալ մերժածի պէս են: Մէկ կող-
մանէ, ընտանեկան գթտութեանց մէջ ալ, հասարա-
կաց կարծիք ըսուածը, այս անանուն մեծ յանցաւորը,

չարունակ որդւոց իրաւունք կուտայ և ոչ թէ հարց :

Հարց իշխանութեան տկարանալէն սա ծանր աղէտ քը հետեւեցաւ՝ որ ամուսնութիւնները յանխորհուրդս և միայն ըստ ճաշակաց երիտասարդի, կը կատարուին : Երիտասարդք և օրիորդք իրենք իրենցմով կը միանան , ամենքն ալ սեթեւեթեալ : Դիցուք թէ խմաստուն օրէնքները կարենան մոլութեանց և ծայրայեղ դեղձմանց առջևն առնուլ , սակայն այս չար սովորութիւնները՝ կենաց նուիրական պարտքերը կը մոռցունեն , արու և էգ երիտասարդք իրենց կանգնած դպրոցին մէջ շոքայլութիւն և թեթեամտութիւն՝ կը սորվին , որով երկու կողմն ալ ամուսնանալէ կը հրաժարին , Հիմա Ամերիկայի քաղաքաց մէջ ամուսնութիւնք կ'երկարածուին , ինչպէս ամեն տեղ :

Ինչ որ Ամերիկացւոց համար քաղաքացի կը դրեմք՝ բոլորն ալ մեր ազգին համար կրնան հասկցուիլ :

Ամերիկացի կանանց տնական հոգերով զբաղելու զգուանքն և ծառայ դնելու դժուարութիւնը կ'ստիպեն շատ ընտանիքներ երթալ մեծ պանդոկներու մէջ բնակիլ : Կը պատահի երբեմն որ մէկ պանդոկի մէջ տասն , տասն երկու , և կամ տասն և հինգ ընտանիք միատեղ կը բնակին : Հարկ չէ մանրամասն նկարագրել այն անկարգութիւնները՝ որք այս խառնութենէն յառաջ կուգան : Կարելի՞ է որ ընտանիք մ'այս բանն ընդունի , առանց իւր տանը պատուոյն հետ՝ ամուսնական կենաց փափկութեան և հայրական պարտուց դադարը բոլորովին կորսնցունելու : Եւ սակայն այս սովորութիւնները օրէ օր կ'ընդհանրանան Հիւսիսային և Արեւմտեան քաղաքաց մէջ :

Ստուգիլ , այս պայմաններով ընտանիքն այլ ևս գոյութիւն չունի : Այն որդիական սիրոյն , և եղբայրական փոխադարձ կարեկցութեան տեղ , զոր Պ. աբթօք քովիլ իբրեւ ռամկապետութեան արդիւնք կը գովէր , սառնապատ ցրտութիւն մը տիրած է : Մասնաւորու-

Թիւններն ՚ի բաց առեալ, եղբայրներն իրենց ծնողաց մահուանէն վերջը, բոլորովին իրարմէ կ'օտարանան, և չեն պահեր մէջերնին այն յարաբերութիւնները՝ որք բարի և համեատ ընտանեաց ուժն և ուրախութիւնն են:

Է.

Այսօր Ամերիկացւոց բարձր եղծանող զօրաւոր պատճառներուն մէկն ալ Միացեալ Նահանգաց մէջ դատարարակութեան սխալ գրութիւնն է:

Անտարակոյս, իւրաքանչիւր ոք՝ ազատ է իւր տըղայքները կրթելու ո՛ւր սր և ինչպէս որ ուզէ: Բայց յսոր Նահանգաց մէջ կառավարութիւնն և տեսուչ ժողովներն երիտասարդութիւնը կրթելու պաշտօնն ըստանձնած և ամեն աստիճանի հասարակային վարժողներու ընդարձակ դրութիւն մը հաստատած են, ուր երիտասարդաց և օրիորդաց բազմութիւնը կը յաճախէ: Այս կերպով դատարարակութեան ղեկն և ասոր մէջ պարունակուած վաւուկ խնդիրներն օրէնսդրական ժողովոց և շատ անգամ այնպիսի առականեալ քաղաքագլխաց յանձնուած են, որք ժամանակին նախաշարմանց աղբեցութեան ներքեւ ըլլալով՝ զանազան գրութիւններ կը հնարեն և այլանդակ գաղափարներ կը յղանան:

Այս գրութեանց ամենէն ցաւալին և վնասակարն՝ երկու սեռն ալ մէկ դպրոցի մէջ ՚ի միասին դատարարակելու գրութիւնն է:

Ամերիկացիք այս գրութեան վրայ կը պարծենան, որպէս թէ ասով խօսից և վարմանց ձևերուն մէջ մեղմութիւն կ'արտադրի, և արու և էգ սեռերն դպրոցա-

կան նախանձաւորութեամբ կը դրդուուն դէպ 'ի յուսումն և 'ի հրահանգութիւն :

Մենք այս սխրալի դրութեան սխրալի մէկ արդիւնքը մէջ բերեմք , զոր կարգացած եմք Ամերիկացի լրագրի մը մէջ : « Վարժապետ մը , Ուիլթի կոմսութեան մէջ (Ուիլինուա) պատժոյ նոր մէթոտ մը մտցուցած է դպրոցին մէջ : Երբ օրիորդ մը բառ մը սխալ հեգէ , հարցնող մանչ տղայն զինքը գրկելու իրաւունք ունի » : Լրագրապետն ալ սա՛ բարոյական խորհրդածութիւնն ըրած էր . « Այս պատժոյն հետեւանքն աս պիտի ըլլայ՝ որ օրիորդը հեգեւնին պիտի մոռնան , իսկ մանչ տղայք նշանաւոր յառաջագիմութիւններ պիտի ընեն » :

Խառն դպրոցայ ճշմարիտ հետեւանքն վաղահաս անբարոյականութիւնն է : Ասոր վրայ երկարօրէն խօսելու հարկ չըկայ : Ակաստիղ դադղիացի գիտնականը՝ որ պատկան նախապաշարմանքէ զերծ էր , իւր մահուանէն աւարի մը յառաջ , Պոսդընի մէջ բաղմացած մոլութեան որջերը քններ և ստուգեր է՝ որ այն խեղդերն յաճախող թշուառականները դպրոցին նստարաններէն , ասդին սկսեր են եղեր թարշամիլ :

Այն տեղսեանքն իսկ՝ ուր մասնաւոր մարդիկ իրենց գլխուն աղջկանց դպրոցներ բացած և խառն կը դաստիարակեն արուաց հետ , միշտ բարոյական և կազմական ծանր անպատեհութիւններ երեւան բերած են : Այս տեսակ դրութեան նպատակը միայն գիտութիւնն է . սակայն բարոյական պարաք և կրօնք չըմնար բընաւ : Դիտութիւնը միայն աղջկանց գլուխը կը գրգըռէ , սիրտը կը ցամքեցունէ , տան մէջ առանձին մնալէ կը զզուեցունէ և իրենց մօրը խրատուց դէմ ըմբոստանայ կը վարժեցունէ : Դպրոցական շրջանին աւարտելէն վերջը՝ ընտանեաց բարի ամուսին և բարի մայր ըլլալու տրամադրութիւննին բոլորովին կը կորսնցնեն : Պոսդընի հռչակաւոր բժիշկներէն տօքթօր Բլարք ,

դաստիարակութեան արդի սխալ դրութիւնները նըկարագրած է իբրև վնասակար Սմերիկայի կանանց դորժարանաւորութեան, այսպէս բնելով. — Կանայք ֆիզիքական և բարոյական զօրութիւններն չարաչար կը յողնեցունեն մտքի շարունակ դժգոհութեամբով, և վերջէն մայր չեն կրնար ըլլալ: Եթէ ասիկա կէս դար ալ շարունակէ, ինչպէս որ յիսուն տարիէ ՚ի վեր կը շարունակէ, այետք կըլլայ ուրիշ երկիրներէ կլին բերել մեր աշխարհը: —

Գաղղիոյ մէջ Կայսրութեան վերջին ժամանակները, Պ. Տիւրիւի և Մասէ Փրան — մասօնը օրիորդաց հրապարակային և պաշտօնական դպրոցներ հաստատելու փորձեր ըրին. բայց եպիսկոպոսները հակառակեցան: Միայն մօրը տուած առտնին դաստիարակութիւնը կամ վարժուհիներու ընտանեկան դաստիարակութիւնն է՝ որ աղջկանց կը յարմարէ:

Ը.

Բոլոր բարոյական խնդրոց արմատը կրօնքն է, եւ յայտն է Միացեալ Նահանգաց արդի եւ ապագայ վիճակին վրայ ծանրացած առեղծուածին հանգոյցը կամ լուծումը:

Տարօրինակ բան, չար բարուց եւ սխալ վերութեանց հեղեղը Նոր Անգլիայէն սկսաւ, հոն՝ ուր բոլորքսկանութիւնն աւելի հաստատուած կ'երեւէր: Ասիկա պատմական երեւոյթ մ'է, զոր լուսաբանելն յիշուի դժուարին է:

Եթէ եղելութեանց կարգն ուշի ուշով քննենք՝ պիտի տեսնենք որ Պարզակրօնութիւնը քրիստոնէական հաւատքէն խիստ հեռացած եւ Նոր Անգլիոյ ժողովրդոց բարքն ապականած է Տէրութեան կրօնք ըլլալէն ՚ի

վեր, կրօնք մը՝ որ խիստ անձուկ կերպով բոլոր ընկերական եւ քաղաքական դրութեանց հետ կապուած է, եւ ինքզինք հաստատուն բռնելու համար՝ արտաքին միջոցներու կը դիմէ ։ Այն օրը՝ յորում ուրիշ կրօնական դաւանութեանց եւ մանաւանդ աշխարհի ընդհանուր շարժման հետ յարաբերութիւն ունեցաւ, ինքն իրմով վատթարացաւ եւ կործանեցաւ, իբրեւ խարխուլ շէնք մը՝ որուն սիւները յանկարծ կը վրլին ։

Այս դարուս սկիզբէն համաստուածեանք եւ միասնութեան վարդապետութիւններն՝ որք քրիստոնէական վարդապետութեան ժխտականն են, նոր Անդղիոյ Պապին ընկերութեանց մէջ մուտ դրանք ։ զարմանալին սա է՝ որ ասոնց քարոզիչներն այս վարդապետութիւնները մացուցին եւ տարածեցին ։ Չորս գլխին է հոգի հասարակ առածը միշտ ճշմարիտ է ։

Հաւատոյ վարդապետութիւնները դժգոհելուն պէս՝ բարուց անկարգութիւնները ծագեցան եւ կին արձակելու անհղթ սկսաւ՝ որ մինչեւ յարդէս դադարած ։

Բողոքական դաւանութիւնք բոլորովին անդէն կը մնան ամուսնական արձակմանց առջեւ, իրենց վարդապետական ուսմունքներով եւ օրինակներով վաւերացուցած են արդէն ։ Սր ըստ օրէ քարոզիչք ալ տիրող գաղափարներն եւ իրենց հօտին թոյլ բարքերը կը շղթորթեն ։

Միացեալ Նահանգաց եւ մասնաւորապէս նոր Անդղիոյ կանանց այսօրուան բարոյական հիւանդութեանց մէկ պատճառն ալ, նոցա բանական կարողութեանց բաւական սնունդ չտալն է ։ Բողոքական ամեն պաշտամունքները հողւոյն համար յուսահատական չորութիւն մ'ունին, եւ երեւակայութիւնն ուժգին կը գրգռեն ։ Կանայք եւ օրիորդք անվերջանալի աղատ քննութեան մը եւ ներքին լոյս ընդունելու դժբեղէ զսա՝ անոնց տկար կաղնուածքին խիստ մնատակար բաներ ալ կը գործածեն ։ Օրինակի համար ։ Պար-

պարզեցնելու հաղորդակցութեան մէջ ոչ ոք կ'ընդունուի, եթէ 'ի Հոգւոյ վերատին ծնած ըլլալու ապահով նշան չըտայ, և ասոր համար ժողովուած պարզեցնելուն իւր հոգեւոր վերապահութեանց դատաւոր կ'ընէ: Կիներն ալ էրիկ մարդոց պէս վերածնունդ կ'ենթարկուին: Ընդհանրապէս, կիներն են՝ որ իրենց պատմութիւններովն և կրօնական եռանդնին յայտնելու համար հանած դուռում գոչումներով (Պարզակրօնք այս ազազակները ներշնչութիւն կ'անուանեն) այս և ուրիշ ազանդներու, ինչպէս, Գոտրեւն (1) Մեթոդիստներն (2) և Պրիմիտիւներն (3) ժողովոց առարկայ կ'ըլլան:

1874 ին, Հիւսիսային Ամերիկայի և Միջնոյն Նաւահանդները օտարօտի տեսարաններու հանդիսատես եղան: Եռանդուն և աշխոյժ Մեթոդիստ քարոզչաց ներշնչութեամբ Ամերիկացի կիներն արեւոյտութեան դէմ խա-

(1) Գուաքըք կամ Երերականք պատարազը ինչպէս նաեւ միրտութիւնը կը մերժեն, թէպէտ Քրիստոսի մարդեղութեան կը հաւատան: ասոնց վարդապետութիւնը Մեննոնեացիին, նման է: Խաղաղութիւնը կը սիրեն, չատ ամուսն իրենց արժեքատեղիներուն մէջ դանդաշելով կ'երգեն և կ'աղօթեն, ասոր համար Երեւանի կոչուեցան: Այս ազանդն Անգլիոյ մէջ ալ տարածուած է:

(2) Մեթոդիստ (Կարդաւորը կամ Չափաւորը) միշտ չափով և Կարգով կեննք վարել պէտք է կ'ըսեն: Ազամայ բնութեան մեղօք անպականութիւնն և 'ի Քրիստոսէ վերանորոգութիւնը չեն ընդունիր: Վարդապետութեան մասին՝ Գուաքերաց մօտ են:

(3) Պաթիսթը (միրտականք կամ մենոնիտք) չափահասները միայն կը միրտեն, ամենեւին զէնք չեն գործածեր, ընտելեն երդնուր: Աստուածաշունչ գրոց ընթերցմամբ շատանալով հաւատոյ ուրիշ ամեն հրահանգներն եւ ծէսերը կը մերժեն: Ասոնց ազանդը Անգլիա, Բրուսիա և Ովկիանու կղզիներուն մէջ ալ տարածուած է:

չակրութեան մը ձեռնարկեցին, այն աղգային մոլութեան դէմ՝ որ այնչափ իմացականութիւններ կ'սպաննէ և այնչափ բազումներ տարածած կը թուլցունէ։ Կիները փողոցները կը վազէին բարեպաշտական երգեր երգելով, և դիշեր ցերէկ գինեռունները կը շրջապատէին՝ աղաչելով և թախանձելով գինեւաճառները՝ որ իրենց անբարոյական արհեստը վար ձգեն, և երգման ցունելով գինեռունները մոռնող թշուառականները՝ որ իրենց ամօթալի սովորութիւններէն հրաժարին։ Յիրաւի, այս շարժումը խիստ դուլելի էր, բայց ասկէ յառաջ եկած տեսարաններն ալ սլաքաւելի էին։ Եւրոպականներուն բորբոքումը, յանկարծ այս շարժումը ծաղու փոխեց, որոյ հետեանքն եղաւ ո՛ր աւելի գրգռել իդական գլուխներն և տնական համեստ զբաղմունքներէ բոլորովին հեռի ցնորքներու մէջ տանիլ ձգել ղիրենք։

Շատ մը բողբոջական դաւանութիւնք կ'ինները քաղաքութեան պաշտօնին կանչեն։ Խաբկա միայն քանի մը յիմար աղանդներու հնարած դրութիւնք չէ։ Այս նորաձեւութիւնը երիցականաց կամ Բրիտայիդերեանց ընկերութեան մէջ ալ մուտ գտած է։ Մէնի նահանգը՝ որ նորաձեւութիւնները վաւերացնելու միշտ տրտմաբեր է, պաշտօնապէս բնդունած է որ կ'ին քարոզիչները պսակ դնելու իշխանութիւն ունենան։

Որովհետեւ կ'իններն ամուսին և մայր ըլլալու փափուկ պաշտօնն ունին, ուստի էրիկ մարդիկներէն աւելի հեղինակութեան և իշխանութեան պէտք ունին իրենց դաւանները կրթելու և միթիթարելու։ Միայն կատարեալ քրիստոնէութեան քաղցր ներդաշնակութիւնները կ'ընան ամբրիկացւոց իդական հիւանդութիւնները բըժշկել։

Միացեալ Նահանգաց, Նոր Անգլիոյ ինչպէս նաև հարաւային Նահանգաց մէջ կան ամեն կարգէ շատ ընտանիքներ, որք անցեալ ժամանակի մաքուր և խիստ բարբերը պահած են, և կ'իններ բոլոր քրիստոնէական

առաջինութիւնները կը կատարեն : Եթէ , դժբաղդաբար , ամերիկացւոյ բարքին վրայ դրածնիս ճիշդ է , սակայն շատ բացառութիւններ ալ կան : Նոյն խակ այն ընտանիքները՝ որք ճշմարիտ քրիստոնէութիւնը տակաւին ընդունած չեն , անոր ընկերական գերազանցութիւնը խիստ լաւ կը ճանչնան : Յիշաւի , ճշմարիտ էկեղեցին բնական կարգին ամեն ճշմարտութեանց աւանդապահն է , և ո՛ր և է ընկերութեան կրած չարիքները կրնայ բժշկել : Ասիկա Միացեալ Նահանգաց համար ալ ճշմարիտ է , ուր պատիւը , առանց որոյ ո՛չ ընտանիք և ո՛չ ազգ-դպրութիւն կրնան ունենալ , քաղաքականութեան և հասարակաց կարծեաց հոսանքներուն առջև խաղալիկ եղած է :

Շատ բողոքականներ լաւ հասկնալով՝ թէ իրենց բաւուց չափազանց ընդարձակումը դէպ ՚ի անհնարին ապականութիւն կը տանի , աւելի ընտրած են աղջիկներնին Հռովմէականաց կուսաստանները զրկել դաստիարակելու համար , քան իւրեանց սպառասէր վարժոյցնրումէջ սրահել Գիտնալով հանդերձ՝ որ հռովմէական կանայք չեն կրնար հանգուրժել որ իրենց յանձնուած աշակերտութիւնները առանց իւրեանց կանայցի աստուածաբանութեամբ խմբելու՝ արձակեն , յանձնառու եղած են . ասկէ կրնայ հասկցուիլ՝ թէ բարուց ապականութիւնը մինչև մը աստիճան շուարեցուցած է բողոքական ընտանիքները :

Երկու տարի յառաջ կը յիշեմք՝ թէ Պոսդընի սլաբերական թերթը (1) որ իւր բարձր բանասիրութեամբ և փիլիսոփայութեամբ դադղիացւոյ Հանդէս երկու ամիսէ յետոյ Revue des Deux-Mondes ըստած պարբերականին համապատասխանն է , յօդուած մը դրած էր , որով

(1) Atlantic Monthly, numéro de mai 1874

պատականաց վանքերն տղջիկ շրկող բողոքականներուն
ըրածն արդարացնելով ըսած է. — Դո՛ւնէ հոն իրենց հո-
գին և մարմինը հանդարտ, անուշ և մեղմ մթնոլոր-
տի մէջ կը մեծնան— :

ՔՐԻՍՏՈՆԷԱԿԱՆ

ԱՄՈՒՍՆՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակելու • Տէ՛ւ թիւ Բ • Երես 99)

Գ.

ՓՈԽԱԴԱՐՁ ՊԱՐՏԻՔ ԱՌՆ ԵՒ ԿՆՈՋ :

Արարիչն առաջին ամուսնութեան սուրբ ըլլալու սկզբունքն ու՝ օրէնքն այր և կին Աստուծոյ նման ըստեղծուելուն մէջ դրած էր : Յիսուս Գրիստոս փրկիչն մեր ևս աւելի նոր վսեմութիւն մը տալու համար, ամուսնաց միութիւնն իրեն և եկեղեցւոյն մէջ եղած միութեան նմանեցոյց : Յիսուս Գրիստոս իւր եկեղեցւոյն վրայ սէր ու խանդադատանք ունի, ինք զինք և իւր կեանքն իսկ անոր զոհեց : այս է նախատիպն այն սիրոյն՝ որով այրն իւր կինը պարտաւոր է սիրելու : Փոխադարձաբար, եկեղեցին՝ Գրիստոսի-հնազանդ է, կը պատուէ, հաւատարիմ է, այսպէս ալ կինն իւր էրկան հնազանդ, պատուադիր, հաւատարիմ և սիրող ըլլալու է : Գրիստոսն էական ամուսնութեան բոլոր պարտքերն այս նմանութեան մէջ են՝ և վսեմութիւններն

ասկէց յառաջ կուգան : Ս. առաքեալն Պողոս՝ որ Տի-
րովմէն սորվածը միայն կը քարոզէր , տեսէ՛ք թէ քը-
րիստոնէական ամուսնութեան բնութիւնն ի՞նչպէս
կը բացատրէ : Ան և կնոջ վրիժառուարձ պարտքերն
այսպէս կը թուէ՛ , ասելով . Ար+ , «էրեցե՛ք զիմացն ձեր , որպէս
և Գրեհոս» «երեսաց զէկեղեցի» :

Սէր . Այլը պէտք է որ սիրէ իւր կինը : Այլ մարդ-
մը եթէ սրաին մէջ սիրոյ հուրն և հրապոյրը չզգար ,
նա ամուսնութեան համար ստեղծուած չէ , անոր կո-
չումն ուրիշ է : Որովհետեւ եթէ մարդ «էր , հաճեցու-
թեան , իմաստասիրեան և արիւնջեան չունենայ , անհնար է որ
ամուսնութեան այնչափ ծանրութեանց և վտրձանաց
դիմանայ : Եթէ երկու կողմանէ այս առաքինութիւն-
ները չունենան , մանաւանդ թէ ընդ հակառակին նոյն
և մի յանցանքներ գործեն , ի՞նչպէս բոլոր կենօք իրա-
րու հետ բարեկամութեամբ պիտի ապրին , գիշեր և
ցորեկ իրարմէ անբաժանելի ըլլալու պայմանին ի՞նչպէս
պիտի դիմանան : Սէրեցե՛ք զիմացն ձեր , ըսած է առա-
քեալն . այլ մարդն իւր կինը պարտաւոր է հաստա-
տուն և հաւատարիմ սիրով սիրել առանց երկպառա-
կութեան և իրարմէ զղուելու : Պէտք է որ անոր անձը
սիրէ , և ոչ թէ բերած օժիտը , հարստութիւնը , ցե-
ղական պատիւն և կնոջմէն դալիք օգուան և շահը :

Քրիստոնէական ամուսնութեան մէջ ո՛չ հաշիւ կը
մտնէ և ոչ տուր և առ :

Այլը պէտք է որ իւր կնոջ վրայ այն բանը սիրէ՝
զոր Քրիստոս յանձին եկեղեցւոյ սիրեց , այսինքն է սրբ-
ութիւն , առաքինութիւն , սէր , հաւատարմութիւն
և գերազանց անձնանուիրութիւն մինչև ի մահ : Հար-
կաւ գեղեցկութիւնն ալ սիրելի է երբոր առաքինու-
թեան հետ ի միասին պատահին կուսին վրայ , բայց
գեղեցկութիւնն առաջին վնասուած բանը չէ :

Գեղեցկութիւնը ծաղիկ մ'է՝ որ շատ շուտ կը թաք-
չամի և չըկրնար սաստկապէս դալիլ սրտի : Ո՛րչափ

չքնադատ ըլլայ ծաղիկը, ձեռքդ բռնելէն կը յողնի, և քիթդ ալ հոտոտելէն կը ձանձրանայ: Ի՞նչ ըսեմ, դեղեցկութիւնը՝ զօրաւոր, բայց վաղանցուկ հրապոյր մ'է, սակայն վտանգաւոր է. և ամենազեղեցիկ ամուրը չեն՝ որ ամենէն երջանիկ ամուսինքն են:

Այլը մշտնջենաւորապէս պէտք է իւր կնոջ քաղցր և զօրաւոր առաքինութիւնները պատուէ և ակնածի անկէջ աղնուսողոյն սիրով: Աղնուական սիրոյ գեղեցիկ օրինակ է նոյն ինքն Յիսուս Քրիստոս, որ իւր եկեղեցւոյն համար ամեն զոհողութիւն ըրաւ, ծանրատաղտուկ և ցաւալից կենաց ծանրութիւնները քաշեց, վարդապետութիւնը, օրինակը, խորհուրդը, արիւնը, մէկ խօսքով, իւր ամեն ունեցածը, այսինքն, երկինքն անոր շնորհեց:

Ո՛վ այր մարդիկ, ուրեմն աղնիւ և առատ սէր պարտական էք ձեր կանանց: Սէր մը՝ որ ամեն բանի վրայ պէտք է տարածուի: Առաքեալը ձեզ կը պատուիրէ՝ որ այնպիսի տկար և վախիւկ արարած մը հոգաք միշտ: Այլը, կ'ըսէ, պէտք է որ իւր կնոջ կեանքը սնուցանէ և դարմանէ: Ո՛րչափ բան կը պարտնակի այս քիչ մը խօսքերուն մէջ:

Բայց կի՞ն կը դարմանեն և կը սնուցանեն արդեօք ոչն ամուսինք՝ որք անձնասիրութեամբ կամ հպարտութեամբ անյարմար հոգեր կը բեռցունեն իրենց կանանց, աշխատցնելով գիշեր ցերեկ այր մարդկան յատուկ եղած աշխատութիւններու: Ո՛րչափ մանկամարդ կիներ իրենց էրկինքերուն անխոհեմութեանը զոհ գացած են, անխոհեմութիւն՝ որ չընելը շատ դիւրին էր, և վերջէն ալ իրենց կնոջ դադարէն վրայ արտասուք թափելու չէին պարտաւորուեր:

Այլ մարդոց հոգևոր պարտուց մէջ, սուրբ առաքեալն Պօղոս կինը կրօնքին մէջ հաւատարիմ պահելը առաջին պարտք կը սեպէ: Յիրաւի, երկանը խելամըտութիւնը աւելի ընդարձակ, գործողութիւնները աւելի հզօր և դատողութիւնը աւելի հաստատուն ըլլա-

լով, իրեն յատուկ պարտքն է իւր լծակիցը, ըստ բանի առաքելոյն, կենաց խօսքով մնուցանելը, իրեն յատուկ պարտքն է կրօնական հրահանգներ տալը, հաւատքը զօրացնելը և իւր ամուսնոյն բարեպաշտութիւնը եռանդուն պահելը: Առաքեալն Պօղոս իւր պատուէրը աւելի կը պարզէ՝ այրը մօր նմանցնելով, և անկէ 'ի հոգեւոր մասին մայրական խնամք պահանջելով կնոջն համար: Այլը, մօր նման, իւր լծակցին հոգեւոր սնունդը պէտք է որ ջամբէ: Ինչպէս մայրը իւր ծոցը առնելով կը ջեռուցանէ զաւակը, նոյնպէս ալ այրը պէտք է որ բարեպաշտութիւնը ջերմ ջերմ տալաւորէ իւր կնոջ վրայ, պէտք է որ սիրէ և նախանձաւոր խնամքով հոգին մշակէ: Այս սիրելի հոգին բաւական չէ գեղեցիկ ըլլալը, այլ պէտք է նաև, որ ըստ բանի Առաքելոյն՝ անաբատ, սուրբ և վեհանձն ըլլայ: 2

Քրիստոնէական ամուսնութեան այս վսեմութիւնները ներկայ ժամանակի ամուսնութեանցը հետ համեմատելը անգամ մը: Ռհ, ո՞րչափ անհուն տարբերութիւն, որուն վրայ աչք կը չլանայ նայելով և սիրտ կը խառնուի: Շատ հին ատենէ 'ի վեր է՝ որ այլ իւր կնոջ կրօնական հրահանգին և հոգեւոր դաստիարակութեան բնաւ պարտական չէ. ոչ միայն բարեպաշտութեան օրինակ չէ իւր կնոջ, այլ ընդ հակառակին դայթակրութիւն ալ է:

Դպրոցներու մէջ բարոյականի անուշադրութիւնը, կրօնական դաստիարակութեան բոլորովին բարձի թողի ըլլալը և օր ըստ օրէ թուլահաւատներուն եկեղեցւոյ մէջ շատնալն և ասոր նման անլուր աղէտներ՝ պատճառեղած են՝ որ այրը վստահակ յառաքինութիւն յորդորելու իւր կինը, ինքն անոր համեստագոյն, պարկեշտ և ջերմեռանդ հաւատքին վրայ կը զարմանայ: Իրեն նոյնպէս վստահած են. հիմա այրը չէ՝ որ պարտուց զգացումն կը չնչ իր կնոջ և հաւատոց մէջ կը կրկնէ, ընդհակառակն կինը հարկադրուած է երկանը առաջ

նորդ լինել դէպ 'ի հաւատաւ : Եթէ՞ յաջողին , շատ
բան :

Ս. առաքեալն Պօղոս երկանը պարտաւորութիւնն
ըլ յօդնելէն ետքը , երբոր կնոջ կարգին կուգայ , այն
պէս կը խօսի որ՝ մարդ կը յուզուի և կը շիտթի : Առա-
քեալը երկան կը պատուիրէ որ իւր կնոջ հոգեւոր և
մարմնաւոր խնամք տանի , փոխարէն սէր չը պահանջէր
կնոջմէն , և բնաւ չը յիշէր՝ թէ ի՞նչ բարք և վարք ու-
նենայու է կին մը , այլ երկան հնազանդութիւն կը պա-
հանջէ ըսելով . « Կանայ , հնազանդ լիբոս արանց յերոց » :

Միթէ կինը պարտաւոր չէ՞ փոխադարձ սիրոյ , մի-
թէ անպառաջ՞ էր կնոջ վրայ ալ սիրոյ պատուէրը դը-
նելը . — անշուշտ ո՛չ . այլ զի կինը՝ բնութեամբ աւելի
ղղայուն ըլլալով՝ սիրով իւր երկանը պիտի կապուի ,
կնչպէս բաղեղն իրեն գրկած ծառին կը վառատուի :

Բայց ինձի աւելի հաւանական է՝ թէ սէրը ըւե-
լեայն կ'իմացուի առաքելոյն պատուէրին մէջ . որովհե-
տեաւ առաքեալը չէրդք , բռնաբարեալ , ծառայական և
քրիստոնէի սնույնել հնազանդութիւն մը չէր կրնար
սրահանջել , այլ սիրալիր , ազնուական և շանձանուէր
հնազանդութիւն : Միայն հնազանդութեան վրայ խօ-
սելուն պատճառն այն է՝ որ կնոջ պարտուց սկզբնա-
կան և էական կէտը հնազանդութիւն է , և ասկէ իւր
բոլոր պարտքերը կախեալ են , ծառը իւր բունէն բըռ-
նուելուն նման :

Կնոջ համար առաջին և գլխաւոր պարտք է հնա-
զանդութիւնը , որմէ իբրեւ 'ի բնոյ կախուած են միւս
բոլոր պարտքերն ալ : Հնազանդ կինը՝ սիրող , հաւա-
տարիմ և աշխատաւոր կ'ըլլայ , և ասորը Գրոց կնի վե-
նելու , մայր բերելու ակադրսնելը կ'ունենայ :

Սովորաբար , մանաւանդ մեր օրերը , զարմանալի
կը թուի ամենուն՝ առաքելոյն այս պահանջած բացար-
ձակ հնազանդութիւնը , ըստ այնմ թէ « քալես եկեղեցի հը-
նազանդ լինի » Բերդասի , և կանայք իբրեանց արանց յառնայնի :

Որովհետեւ տէրն մեր գէշ, անիրաւ և յիմար հրամաններ չըստար իւր ամուսնայն կամ եկեղեցւոյն, անոր համար վտարեալն բացարձակ հնազանդութիւն կը պահանջէ: Բայց այդ մարդիկ իրենց կամքին երաշխաւոր չունին. կրնան անիրաւ, անչափ և բռնաւորական հրամաններ տալ իրենց կնիկներուն. ուրեմն ի՞նչ իրաւամբ թերի և ապօրինաւոր հրամանի մը պիտի հնազանդի կենը:

Բայց չըմուռնանք ըսել նախ և յառաջ՝ որ առաքելաբար այն բացարձակ հնազանդութիւնը՝ զոր Աստուծոյ միայն պարտական ենք՝ չըպահանջէր կնիկներէն, այլ օրինաւոր հնազանդութիւնը: Եթէ այլը կը հրամայէ մեզը դործել, զոր Աստուած կ'արդելու, պարտական է Աստուծոյ հնազանդիլ և ոչ թէ մարդկան:

Ասկէ դատ, մարդկային օրէնքները, խելքն և ամուսնութեան հանդամանքներն ալ էրկան բացարձակ իշխանութեան դէմ կ'ելլեն:

Կինն ալ իրեն իրաւունքներն ունի. պէտք է ամուսնութենէ առաջ պահանջէ՝ որ փեսայն իւր դեղեցիկ խոստումները հաստատուն պայմաններով հաստատէ, որովհետեւ օրիորդները դիտեն, կամ եթէ չեն դիտեր, պէտք է դիտանա՝ որ ամուսնութենէ առաջ եղած շատ մը խոստումներ պահուճեալ և խաբէական բաներ են: Թող այն շատ մը աւելորդ կեղծաւորութիւնները և հաճոյանալու համար ասնչափ չափազանց սիրահարութիւնը՝ որ աղջկան բերնէն «յ» մը կամ հաւանութիւն մը կորդելու համար են: Եթէ այն առաջին խոստումներէն, ղիճումներէն և ուխտեալ ծայրայեղ սէրէն բան մ'ալ չըմնայ, միայն այս գափը պիտի մնայ թէ փեսայն իրեն գերի չըղնեց, այլ ընկեր մ'առաւ, որուն հետ իբրեւ ընկերով հետ պիտի վարուի առանց բռնութեան առանց բարկութեան և աւելի սիրով քան թէ երկիւղով: Պատշաճապէս ուրեմն սուրբ առաքելաբար չափաւորեց էրկիկներուն իշխանութիւնը ըսելով թէ, «*et, quod*

հոսանացոյցանէն ղեանայն ձեր:

Այրը իրաւունք չունի այնպիսի հրամաններ ընել կնոջ՝ որ սովորաբար աղանայ կ'ըլլան, ինք իւր կնոջ վրայ իշխանութիւն ունի, այս՝ բայց կ'ինն ալ իւր հաւասարն է, կ'ինը ո՛չ իշխան է և ո՛չ աղանային, այլ ամուսնական ընկերութեան անդամը. այր և կ'ին պարտօք և աստիճանեւ հաւասար են և փոխադարձ պարտաւոր են պատուել զիրար։ Սուրբ առաքեալն Պետրոս կանանց համար կ'ըսէ՝ թէ այր մարդոց ժառանգակից են, որով կը պատուիրէ, ուրեմն, որ այր մեծարեն իրենց կանայքը՝ իբրեւ ամեն բանի մէջ իրենց՝ բաղդին և փառացը հաղորդ և ժառանգակից։ Ամուսնութիւնը այն ատեն ներդաշնակաւոր կ'ըլլայ՝ երբ ամուսնացեալներն իրենց փոխադարձ պարտաւորութիւնները կը դիտանան. այն ատեն այրը չըկրնար և իրաւունք ալ չունի որ հրամայէ կնոջն առանց իւր հրամանները վայելուչ քաղաքավարութեամբ և լմնաստութեամբ բարեխառնելու և չափաւորելու։

Պետրոսի և Պօղոսի հրամանները նոյն և մի են ՚ի պատիւ քրիստոնէից ամուսնութեան արուած հոգեշունչ իրատուց մէջ, զի Պօղոս որ կ'ըսէ հռոմէացիներէ, կը յաւելու նաեւ սա պայմանն ալ, որպէս վայել է ՚ի տէր, ևս կը յաւելու. «իբեցէ՛ գնո՞ւց» յէր, և ՚ի դռնացոցանէ՛ գնո՞ւ։

Այս սեղմումներն ըլլալով հանդերձ, կանանց հնազանդութիւնը տէտը է կատարեալ ըլլաց և տարածուի ամեն բանի վրայ. առաքելոյն պատուէրը նմանութեամբ է. «կանայք պէտք է հնազանդ լինին իրենց էրիկներուն, ինչպէս եկեղեցին հնադանդ է Վրիստոսի»։

Այրը իւր հրամայելու իշխանութեամբը կրնայ զեղծանիլ, և առաքեալը շատ աղէկ դիտէր այս բանս։

Բայց ո՞ր մարդկային օրինաց մէջ սխալ չըկայ, և ո՞վ կրնայ առն և կնոջ դատաստանը կտրել, եթէ ոչ եկեղեցին՝ որ միայն գերադոյն և անսխալ դատաւորն է։ Սխալելու ենթակից իշխանութիւնները, թէ և օրինաւոր ալ ըլլան՝ կ'ինը էրկանը հնազանդ չեն կրնար

ընել . այսպէս են աշխարհի իշխանութիւնները : Ո՛ր և է ընկերութեան իշխանութիւնը պէտք է որ արթուն ըլլայ , մօտէն քննէ , հրամայելու մէջ կասկածոտ և վաշտանեալ չըլլայ . եթէ այսպէս է աշխարհի առհասարակ իշխանութիւնը , ապա սրջալի ամուսնական և ընտանեկան իշխանութիւնը :

Կիներ կրնայ և պարտաւոր է իւր այրը խրատելու , պէտք է որ դատէ անոր այս ինչ գործը կամ իրաւունքը իւր գիտցածին և հասկցածին պէս : Պէտք է որ խորհուրդ տայ , դատէ , ազատէ , սիրոյ հնարքը ձեռք առնու , և մինչև իսկ իւր էրկան համար ուխտ և աղօթքներ ալ ընէ : Կերպ մը վարչութիւն է ընտանիքը՝ յորում այր և կին փոխօրինակ իրարու խորհուրդ կ'ուտան և զիրար կը գիտեն : Բայց երբ կիներ իւր վախճանները , պատճառը , իրաւունքն և ալաչանքը մէջ կը բերէ , էրկին է այնուհետև իրաւունքաւոր , և կիինն ալ երբն անատոյգ բայց պատշաճաւոր բաներու մէջ հնազանդիկ պարտական էրկան : Համադրւած ըլլալով որ եթէ այրը կը խաբուի այս ինչ բանին մէջ , պէտք հաւանի , իւր դատողութիւնն ալ կրնայ սխալ ըլլալ : Կիներ իրեն գէշ երկցած հրաման մը 'ի գործ դնելով՝ պիտի նմանի այնպիսի զինուորի մը՝ որ իւր զօրապետին չըբաղատուած հրամանացն ալ կը հնազանդի : Եւ հրամանը թէ և անպատեհ ըլլայ՝ պէտք է իւր խմատուն գործօնելութեամբը 'ի բարին փոխէ :

Ամուսնական իշխանութիւնը պէտք չէ որ երկպառակի , ակարանայ և յետոյ ինքնիրեն կործանի , ինչպէս որ Տէրն ըսաւ . Ամենայն դուռն բախտեալ յանձն էւր իւր ձեռք : Ժամանակիս մարտնչունն այս է հիմա , որով տուն մը չըկայ խաղաղ , անական մանկականութիւն մը , այս է երկատուութեան իշխան մը տիրած է , որով այր և կին իւրարու մէջ պառակտեալ են , աշխարհի տնտեսութեան մէջ երկու ներհակ աստուածներ թագաւորելու պէս : Այս սկզբունքը սուրբ Գրոց հակառակ է ըստ այնմ թէ՛

“Այլ է գլուխը Լեւոնի արպիւնը և Վրբխապետ գլուխը է եկեղեցւոյ” :

Այլը եթէ այս սուրբ պատուիրաններուն վրայ խոկայ և հասկնայ, չը պիտի զեղծանի իւր իշխանութեամբը, իշխանութիւն մը՝ որ չը կրնար մտահաճոյ ըլլալ : Ըստ առաքելոյն, այլը իւր կնոջ համար այն է՝ ինչ որ է դուքոր մարմնոյն համար, որ խնայականութեան կեդրոնն է, այնպէս՝ ինչպէս որ է Վրբխապետ իւր յաւիտեան կանխմատութեամբն եկեղեցւոյն համար, որ միշտ ՚ի խաղաղութիւն և յարգարութիւն կը տանի իւր եկեղեցին : Ամուսնութեան մէջ բանի բան չըլլար, զի Վրբխապետ լուծը թեթեւ և քաղցր է բոլոր այսմ “Լեւոն իմ քաղցր է եւ բէտն իմ քաղցր” :

Վ Ե Պ

Հ Ա Ճ Ի Ս Ա Ֆ Է Ր

ԳՐԱՐԱՆ Ի ՍԵՄԵՐԱՐԱՆՆԵՐ

(Շաբաթական է - Վերջ. ՏԷ՛ս Երեւ 449)

ԻԶ.

Ռ Ը Լ Ի Է Ֆ Ի Մ Ս Հ Ը

Պատերազմական ժողովն իւր վճիռը տուած էր :
Ռըլիէֆ յամառ լռութիւն պահած էր տեղեկագրող զօ-
րապետին և դատաւորներուն առ ինքն ուղղած նպաս-
տաւոր հարցմունքներուն :

— Եթէ զիս յանցաւոր կը կարծէք, ըսած էր Ռը-
լիէֆ, դատապարտեցէ՛ք զիս, որովհետեւ բան մը չեմ
կրնար ըսել :

1876 ՄԱՐՏ . ՏԵՏՐ Ե .

Ժողովն ամբաստանեալին դէմ մահուան դատաւինքըն արձակած էր : Այս որոշումը Մօլօթօֆին հաղորդուած ատեն՝ ուսերը թօթուելով՝ ըսաւ .

— Պարոնայք, չէք կրցած լաւ դատել զՈւրիէֆ, այս դատապարտութիւնը զիս չատ կը վշտացունէ : Բանտը Ուրիէֆին քով պիտի երթամ, և հետը քաղցրութեամբ վարուելով՝ պիտի համոզեմ և յորդորեմ զինքը՝ որ այս ցաւալի իրողութիւնը լաւ մը ինձի բացատրէ : Ձեր դատաստանը սնչացունել կուզեմ, որովհետեւ իրեն ներելու սախպուրս ինձի մնասակար և դժուարին պիտի ըլլայ :

— Մենք ալ կ'ուզեմք, սպարապետ, պատասխանեց Ժողովոյն նախագահը, որովհետեւ աչքերնիս արտասուօք լեցուեցան՝ երբ իրեն դէմ մահուան վճիռն արձակեցինք :

Սակայն, որովհետեւ օրէնքն անփոփոխելի էր և պատեհազմական Ժողովոյն տուած դատապարտութիւնը քսան և չորս ժամէն վերջը պիտի կատարուէր, նախագահը հրամայեց՝ որ երկրորդ օրը՝ ցերեկէն, զօրաց վոքերիկ դուռդ մ'երթայ Թալարի—Թիմուրը՝ ուր զընդապետին մահը տեղի պիտի ունենար : Ասիկա պարզապէս ձեռքէր, զի Սմրղանտի մէջ ամեն մարդ ալ դիտէր՝ որ դնդապետը հրացանի պիտի չը բռնուի :

Երկրորդ օրը ժամը տասնին, Մօլօթօֆ բանտը դնաց : Հոն հանդարտ և գրեթէ ձիճաղերես տեսաւ զՈւրիէֆ : Բանտարկեալը քնացած էր, և սպարապետին մտած ատեն ձեռքը գիրք մ'առած կը կարդար :

— Սիրելիս, աղաղակեց Մօլօթօֆ, անսիրտանութիւն մի՛ ընէք, յիրաւի խիստ յամառ էք : Գիտէք՝ որ Ժողովը զձեզ մահուան դատապարտած է :

— Լա՛ւ, պատասխանեց Ուրիէֆ տժոյն ժպիտով մը, ի՞նչ կ'ուզէք, զիս հրացանի պիտի բռնեն :

— Խեղճ էք, կատարեալ խեղճ, կապելու խեղճ :

— Ո՛չ, կեանքէ ձանձրացած եմ, ասկէ զատ ուրիշ :

բան չունիմ. թշուառ չեմ, ո՛չ ո՛չ. այլ բանի մ'ալ չեմ
յուսար, բանի մ'ալ չեմ փախաքիր. այս պայմաններ
ով կեանքն անտանելի է ։

— Ահ, բարեկամ, ընդ-միջեց կառավարիչը, կ'ե-
րեւակայէք որ սպարսպ տեղը ղձեղ հրացանի բռնելու
կըթողնամ ։

Ռըլիէֆ նորա ձեռքը սեղմելով ըսաւ .

— Ձեմ գիտեր՝ թէ ի՛նչպէս պիտի արգիլէք ասի-
կա ։

— Ի՛նչպէս. կը յուսամ որ ինձի, ձեր բարեկամին
և նախկին սպարապետին ճշմարտութիւնը պիտի խոս-
տովանիք, և ։

Ռըլիէֆ Մօլթօֆին խօսքն ընդ-միջելով հարցուց .

— Տեսնե՛նք, սպարապետ, զիս յանցաւոր կը կար-
ծէք որպէս թէ թշնամոյն հետ յարաբերութիւն ունե-
նալու համար ։

— Ո՛չ, ո՛չ, հաղար անգամ ո՛չ ։ Տարօրինակ և այ-
լանդակ բան, դուք այն անբաններուն հետ յարաբե-
րութիւն ունեցած ըլլաք ։ Բայց ի՛նչ որ է, ին-
չո՞ւ ինք զինքնիդ չէք արդարացուներ ։

— Կը կարծէ՞ք որ ուռւ գնդապետ մը պատուոյն
վրայ ըրած խոստումը դրժէ, թէ և ասով կեանքն ալ
աղատուի ։

— Ուրեմն մէկուն ձեր պատուոյն վրայ երգուլն-
ցած էք ։

— Այո՛, սպարապետ, միայն այսչափ կրնամ ըսել
ձեզի. այլ ևս ուրիշ բան մի՛ հարցունէք ինձի ։

— Ո՛հ, բայց ես հոս ամենակարող եմ. ղձեղ մեռ-
ցունել պիտի չը տամ ։

— Սպարապետ, այնպէս կ'երևի՝ որ ձեր ունեցած
իշխանութեան ղօրութիւնով ինձի պիտի չը ներէք ։

— Բայց, սիրելիս, ... թոթովեց Մօլթօֆ ,

— Ո՛հ, ատիկա չեմ կրնար ընդունիլ. ես ինքզին-
քըս պիտի մեռցունեմ. միայն յանցաւորներուն կը նե-

րեն :

Ծեր սպարապետը սաստիկ յուզեալ ըլլալով՝ ըսաւ .

— Տեսնե՛նք, տեսնե՛նք, զնդապե՛տ, մի՛ բորբոքիք : Կրնամ իշխանութիւնս դորժածել, դատաստանը ոչնչացունել և կրկին քննել տալ և անմեղ հրատարակել զձեղ : Ժողովը յակամայից զձեղ դատապարտած է և ինձի պիտի օղնէ : Բայց դուք ալ ձեր կողմանէ ի՞նչ յամառութիւն ընելով՝ ժողովոյն չէք ըսեր՝ թէ պատուոյս վրայ երդուընցած եմ մէկուն : Հիմա, լիազօր իշխանութիւն ունենալովս հանդերձ՝ միայն վերջին վայրկեանին կրնամ միջամտել :

— Ինչո՞ւ այս ամէնը :

— Երկայն մի՛ ընէք . կ'երդնում ձեզի որ եթէ չը հաճեցունէք ալ զիս՝ ձեր դատաստանը կրկին քննել տալու, պիտի ներեմ ձեզի . բայց յետոյ զձեղ անտութենէ պիտի պահեմ՝ որպէս զի ոչ ոք կարենայ զձեղ մեղցունել :

Ուրիշֆ՝ ուժդին Մօլթօֆին ձեռքը սեղմելով ըսաւ .

— Շատ կը յողնիք կեանքս ազատելու համար : Այնչ որ է, ուղածնուդ պէս ըրէք, անարգութիւն չեմ ուղեր, և որովհետեւ ուղղամիտ մարդիկ անմեղութիւնըս գիտեն, ուստի մահը զիս չը զարհուրեցունէր : Ուրեմն աւելի լաւ է որ զիս հրացանի բռնեն :

— Ի՛հ, ալ շատ մի՛ խօսիք, մէկն ալ պիտի չիմանայ այս եղելութիւնը . Բեդրսպուրկ անդամ՝ պիտի չը տեղեկագրեմ . ձեր դատաստանը կրկին պիտի քննուի եթէ՛ կը փափաքիք, ձեր պատուոյն վրայ երդուըննալով՝ բանտը կը մնաք : Զձեղ մահուան տեղը տանելու ձեր միայն ինձի համար կարեւոր է, որովհետեւ եթէ առանց պատճառի վճիռ չնջեմ՝ իշխանութեան զեղծումս դորժած պիտի ըլլամ : Բայց եթէ բացարձակապէս պահանջէք ասիկա, որովհետեւ ասկէ ուրիշ յարմար առիթ պիտի չը

դտնեմ զեղծումն գործելու

— Ո՛հ, ո՛չ, սպարապետ, ընդմիջեց Ռելիէֆ յուղեալ, ամեն բանի ալ պիտի հնազանդելմ, բան մը չեմ պահանջեր : Ստուգիւ, չեմ գիտեր՝ թէ ձեր առ իսցցուցած բարութեանց ի՛նչպէս շնորհակալ ըլլամ :

— Մնացէ՛ք բարեաւ, սիրելի՛ս, մեղամենքս ալ կը վախցունէք :

Ծեր սպարապետն անդամ մ'ալ իւր նախկին օգնական զօրապետը բաղկացը մէջ դրկեց և բանախնդուրս ելաւ :

— Ո՛հ, կ'ընէր ինքն իրեն ճամբան քալած ատեն, կարելի չէ որ ես այս մարդուն վրայ չը դարմանամ : Ի՛նչ քաջութիւն և ի՛նչ վեհութիւն օրտի : Եթէ կարենամ զինքը մահուանէ աղատել : Եթէ ըրած չընորհքս, ներումս ուղէր, ո՛րչափ իրերը պիտի պարտէին. բայց չընդունիր և իրաւունք ալ ունի : Սակայն չեմ կրնար ալ մէկ դըշով ժողովոյն ատաւած վճիռն և ուրոյումը ջնջել. ասիկա գէշ օրինակ կ'ըլլայ . մէկ մ'ալ ոչ իրաւունք ալ չունիմ ըստ նոր կանոնաց : Ո՛չ չեմ կրնար . ասիկա իւր յամառութեան պատիժը պիտի ըլլայ, որովհետեւ թաշքանա պիտի դրեմ և դադանիքը ընդհանուր կառավարչէն պիտի իմանամ :

Մօլոթօֆ պալատին սանդուղքէն վեր կ'ելլէր՝ երբ յանկարծ յիշեց որ Ռելիէֆին բնակարանը խուլարկուած միջոցին՝ նորա գրասեղանին դարաններուն մէջէն դտնուած թղթոց ծրար մը բերած էին իրեն, և տակաւին կարդացած չէր այն թուղթերը, որովհետեւ գընդապետին կատարեալ անմեղութեան համոզուած էր :

— Ա՛հ, ըստ ինքն իրեն, ի՛նչ լաւ կ'ըլլայ՝ երբ իւր գաղանիքն այն թղթոց մէջ դտնեմ, անմիջապէս իւր անմեղութիւնը կը հրատարակեմ : Այն թուղթերը կարդալ պէտք է :

Սպարապետը, չուտով սանդուղքէն վեր ելաւ՝ իւր գրասենեակն երթալու համար՝ ուր էին այն թուղթերը :

Մարթա սանդուղքին զլուրը կեցած՝ Մօլոթօֆին կ'սպասէր :

Մարթա մեռելի պէս դեղնած էր , չղաճդական ցնցմամբ բոլոր իւր անդամները կը դողային :

— Ի՞նչ ըրիք , հարցուց Մօլոթօֆին :

— Մարթա՛ , արդէն ձեզի խօսք տուի որ Ուլլիէֆին բան մը պիտի չը պատահի : Թողէ՛ք որ արդարութիւնը պարտեացս հետ հաշտեցունեմ :

— Պարո՞ն , մարդու մը կեանքը շատ թեթեւ կը նըկատէք :

Մօլոթօֆ կոմսուհին ետ մղելով՝ ըսաւ .

— Ա՛հ , Մարթա՛ , արդեօք այդ ձեր ընթացքն ինձի ի՞նչ դադարաւ կուտայ :

Յանկարծ դրասենեակը մտաւ :

Պատալսքի Մարթային պէս դեղնած՝ հսն սպալապետին կ'սպասէր :

Մօլոթօֆ՝ համբերութիւնը հասած , բարկութեամբ Պատալսքիին ըսաւ .

— Կը կարծէք՝ թէ խօսքիս վրայ հաստատուն չե՞մ մնար : Ձեզի ըսի որ Ուլլիէֆին բան մը պիտի չը պատահի : Հիմա զիս մինակ թողէ՛ք :

Ժամբ տառն և մէկն էր՝ երբ Մօլոթօֆ դրասեղանին առջև նստաւ և սիւսաւ գնդապետին թուղթերը խառնելը թալարի—թիմուրին մէջ զօրայ վտրիկիդունդը կարդաւ կը շարուէր . Ուլլիէֆ պալատը բերուած էր , սւր իւր մահուան ժամուն կ'սպասէր՝ պահապան զինուորաց մէկ սենեկին մէջ :

Կառավարիչն ուշադրութեամբ Ուլլիէֆին բնական բանէն գտնուած նամակները կարդաց . վերջը ոտքի վրայ ելելով՝ ժամացոյցը նայեցաւ : Ժամը տառն և մէկ ու կէսն էր : Մօլոթօֆ փոխ — պաշտօնակալ մը կանչելով՝ հրամայեց .

— Գացէք զինուորական ծառայութեան օգնական — զօրապետը հոս կանչեցէք :

փոխ — պաշտօնակալը մեկնեցաւ .

— Բան մը չըկայ , կրաէր Մօլօթօֆ ինքն իրեն , վեր 'ի վերոյ կարդալով նամակները . ընելու բան մը չըկայ . միայն Ուլլիէֆին մահը ուշացնել պէտք է : Կու գէի որ պայծառ լոյս մը գաղտնիքն երեւան հանէր Ալ ի՞նչ որ է : Բայց սա՛ ի՞նչ է :

Կառավարին այն թերթ մը թուղթին վրայ նայեցաւ , որուն մէջ Ուլլիէֆին միւս նամակները ծրարուած էին . Անոր վրայ իւր անունը գրուած տեսաւ : Կարծես այս անունը խոշոր տառերով գրուած էր . առաւ և կարդաց : Ուլլիէֆին Սմրդանտ վերագառնալուն օրը գրած և կիսկատար թողած նամակն էր : Մօլօթօֆ հետեւեալ խօսքերը կարդաց .

« Սիրելի բարեկամ ,

« Նա (Մարթա) զիս կը սիրէ և դառնապէս կ'ողբայ ինձի նկատմամբ բռնած ընթացքը : Ո՛հ , այս խոտուղանութիւնը զիս ի՞նչ աստիճան դժուարին կացութեան մէջ կը դնէ » :

Այս միջոցին Պատալաքի դրան զարնելով՝ Մօլօթօֆին հարցուց .

— Ձեր Բարձրութիւնը զի՞ս ուղեր է :

— Այո՛ , այո՛ , պատասխանեց Մօլօթօֆ , սպասեցէք : Վերջը կարդալը շարունակեց .

« Նա լիղին ըսած է՝ որ Մօլօթօֆին հետ ամուսնանալուն համար յուսահատած է . թէ հիմա գործած յանցանքը կը հասկնայ , որովհետեւ հիմա կը սիրէ զիս : Վաղը զիս տեսնել կուղէ : Այո՛ , սիրելի՛ բարեկամ , վաղը » :

Այս տեղ նամակն ընդմիջեալ էր . Մօլօթօֆ վայրկեան մը դատարկութեան մէջ նայեցաւ , գէմբը կա-

պուռացաւ , աչքերը մթնցան և թիկնաթուին մէջ
ինկաւ :

Մօլոթօֆի զօրաւոր և կաթուածական կազմուածք
մ'ունէր . զինքը զարնող հարուածը՝ էւր բոլոր արիւնը
դլուխը ցատկեցուց . աչքերը խաւարեցան , գլուխը դար-
ձաւ , և որպէս զի գետինը չէյնայ՝ գլուխը երկու ձե-
ռացը վրայ կռթնցուց :

Սակայն Պասալսքի տասն վայրկեան սպասելէ վեր-
ջը՝ համբերութիւնը հատաւ , որովհետեւ դնդապետին
մահուան ժամը կը մօտենար : Նորէն զարկաւ , բայց
պատասխան չընդունելով՝ աւելի ուժով զարկաւ : Վեր-
ջապէս համարձակեցաւ գրասենեակին դուռը կէս
բանալ :

Մօլոթօֆի միշտ մի և նոյն դրնց մէջ էր , երկու
արմուկները նամակին վրայ կռթնցուցած , գլուխն
ալ երկու ձեռացը մէջ . Պասալսքիին մտնելը չը լսեց :

Այն ատեն Պասալսքի զարհուրած և համոզուած
ըլլալով որ սպարապետն իւր խոստումը՝ ի դերեւ հանել
կուզէ , խենդի պէս Մարթային սենեակը վաղեցէ երկու ըն-
ալանհանդիստ էին :

— Սպարապետն ինձի չը պատասխանէր , կոմսուհի՝ .
հոգինիդ կը սիրէքնէ , եկէք միջամտեցէք . յամանակը
ուշ է , քանի մը վայրկեանէն կէս օր կ'ըլլայ : Կ'երևի
թէ սպարապետը Ռըլիէֆին մահուան ժամը մոռցած է :

— Կարելի՞ է , աղաղակեց Մարթա , հետս եկէ՛ք :

Կոմսուհին հերարձակ և ջնշասպառ վազելով իւր
էրկան գրասենեակը մտաւ , որ իբր թէ իւր սիրած կը-
նոջ դաշն ելեքտրական զօրութեամբ խմացած ըլլար ,
ոտքի վրայ ելլելով և մատը Ռըլիէֆին նամակին վրայ
դնելով՝ խիստ և սուր ձայնով մը հարցուց .

— Հոս ի՞նչ որ գրուած է , ճշմարիտ է :

Կոմսուհին՝ էրկանն իրեն ցցուցած նամակը կար-
դալէն վերջը՝ Մօլոթօֆին վրայ նայեցաւ և պատաս-
խանեց .

— Ս, յո՛ւ, ճշմարիտ է. առիկա զՌըլիէֆ սպաննելու պատճառ է :

Մօլօթօֆ պատասխանել ուղեց, բայց կոկորդը արեամբ լեցուած էր : Թաթուկեց, ձեռքերը տարածեց և դորդին վրայ ինկաւ :

Մարթա վրան ներողեցաւ, և բարկութեամբ լի զանկիւ շարժեց :

— Պարո՛ն, կ'ըսէր, Ռըլիէֆի մահուան յապաղո՛ւմը, յապաղո՛ւմը. հիմա ժամը կը մօտենայ :

Սպարապետը չէր կրնար պատասխանել. կաթուածէն կայծակնահար մեռած էր :

Եւստակիոսը տան և երկուքը դարկաւ : Մարթա էրկանը մարմինը թողլով՝ Պասալքիին քով վաղեց և յուսահատութեամբ նորա բաղուկը սեղմելով՝ աղաղակեց :

— Եւ դո՛ւք, ի՞նչ կ'ընէք հոս. ամեն մարդ ալ վա՛ր է : Վաղեցէ՛ք, և յանուն կառավարչի՝ Ռըլիէֆին մահն արգիլեցէ՛ք :

Պասալքի Մարթային նայուածքէն վտխաւով՝ անմիջապէս հնազանդեցաւ :

Կոմսուհին դրսէն եկած ձայները մօտիկ կ'ընէր. քանի մը վայրկեան լռութեամբ անցաւ. յետոյ չոր ձայնիւն մը Թիմուրի պալատին բոլոր պատերը դողացուց :

Երբ Պասալքի վերադարձաւ՝ տեսաւ որ Մարթա էրկանը մարմնոյն քով ծունկի եկած, իւր դաժան աչքերը նորա անշարժ բիւրուն վրայ յառած էր, և ձեռքովը ալ կուրծքը կը շփէր :

Պաշտօնակալը մեռելի պատանի ալէս դեղնած՝ և աչքերը արտասուօք լի էին :

— Խիստ սուշ հասայ, ըսաւ պաշտօնակալը : Տիկին, թո՛ղ այս երկու մարդոց յիշատակը յաւիտեան ձեր խղճին վրայ ծանրանայ, որովհետեւ դուք մեռցուցիք զանոնք :

Երկու տարիէ ՚ի վեր իտալիոյ հարաւային վտարիկ քաղաքաց միոյն մէջ՝ Եսուր, գունատ և հիւանդոտ օտարական կին մը կայ։ Տակաւին երիտասարդ է, և իւր ծիւրեալ գիմաց զրոյ սքանչելի գեղեցիկութեան քանի մը նշանները կ'երևին, բայց մաղերը սալտակ են։ Այս կինը միշտ սևադգեստ է և մէկուն քով չըյաճախէր․ ոչ ոք անոր ծիծաղելը տեսած է։ Գիւղացիք կարծեւոյ՛լ թէ նա գէշ կին մ'է, անցած տոէն գէմքերնին անորմէ կը ծածկեն։

Այսօր լիզ և Պասալքի իրարու հետ ամուսնացած են։

Թ Ղ Թ Ա Կ Յ Ո Ի Թ Ի Ի Ն Ք

ՆԱՄԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

• • • Խմբագրութիւն Յուսոյ •

Ձեր բաղմարդիւն Միաբանութեան աշխատասիրութեամբը հրատարակեալ Յոյս ամսաթերթին վերջին թուոյն մէջ կարդացինք այն յօդուածը, Լեւոն Կոնստանտինով, և շատ ցաւեցանք որ սխալ տեղեկութեանց վրայ հիմնելով այդպիսի քննական կծու յօդուած մը խմբագրել եւ հրատարակել պարտաւորեր էիք: Մասիսի այդ հրատարակութեան վրայ աղէկ կընէիք՝ որ կանխաւ տեղեկութիւն առնելէ վերջը դատաստան ընէիք, եւ պիտի տեսնէիք որ ոչ թէ Վեհ. Հայրապետը Կ. Պօլսոյ Եկեղեցական Համագումար ժողովոյ աղդեցութեանը դէմ ելած չէ, այլ ընդհակառակն նոյն սրբազումար ժողովոյ որոշմանց վրայ երբեք դէտողութիւն չընելէ զատ, ինչ որ ժողովական Հարց Աղթամարոյ կաթուղիկոսին վաւերացման մասնակցելու իրաւասութեան հիմ բռնած էին, այն է հպատակութիւն Աղթամարոյ կաթուղիկոսին ընդ իշխանութեամբ Լեւոն Կոնստանտինովի Հայոց կաթուղիկոսին, նոյնը կը պահանջէ եւ Վեհ. Հայրապետը, ինչպէս որ վերջին ընդհ. ժողովին մէջ Նորին Վեհափառութեան այդ կոնդակը կար

դացուելով հասկցուեցաւ , ուր Աղթամարայ կաթուղի-
կոսի Սուրբ Պատարագ մատուցանելու մասին ամենեւին
ակնարկութիւն իսկ չկայ :

Եւ տեսնէք թէ ո՞րչափ խեղաթիւրելով հրատարա-
կած է Մասիս հայրապետական կոնդակին խմաստը ,
որպէս զի Կ. Պօլսոյ Եկեղեցական Համադուար ժողովոյ
եւ ամենայն Հայոց Հայրապետին մէջ կարենայ անհա-
մաձայնութեան խնդիր հանել : Եւ ցաւինք շատ Մասիսի
այս ոգւոյն վրայ , և առաւել ևս կը ցաւինք , որ Պատրի-
արքարանը կոնդակն 'ի ձեռին ունենալով հանդերձ ,
Մասիսի այդ հրատարակութիւնն ուղղել չկուլթաց :

Այսպէս է նաեւ այն ակնարկութիւննիդ , իբր թէ
Վեհ. Հայրապետը իր կոնդակաւ աղօրինի ամուսնու-
թիւն մը օրհնած ըլլայ . զայս ամիսներ առաջ հրատա-
րակեցին Նորին Վեհափառութեան յիշատակ ,
եւ կերելի թէ անոնցմէ առնելով ցաւօք կը կրկնէք և
դուք նոյնը . բայց շատ սխալ է եւ անտեղի :

Ուստի կը խնդրեմ որ այս համառօտ տուեցիւթիւնս
շնորհ ընէք հրատարակել :

Մնամ եւ այլն

24 Փետրուար 1876

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՄԸ

'ի Կ. Պօլիս .

Սոյն նամակը , որ պիտի հերքէ մեր յունուար ամ-
սոյ մէջ Վեհ. կաթուղիկոսի կոնդակին վրայ Մասիսէ
առնելով դրած դիտողութիւնը , ամենայն չափաւորու-
թեամբ կը մեղադրէ մեզ աճապարանօք Մասիսի հը-
րատարակութեան կարեւորութիւն և հաւատ ընծայել-
նուս համար :

Սոսկայն , թող ներուի մեզ ըսել մեր թղթակցին
թէ Մասիսի խմբագիրն եթէ շատ անտարբեր մէկն ալ
ըլլար , կամ , ինչպէս կամբաստանուի , բնաւ Վեհափա-
ռի սխալի դարձոյ չարատես մէկն եղած չըլլար , և
կաթուղիկոսական կոնդակին խմաստը ոչ թէ 'ի բերա-

115
նոյ այլոց , այլ նոյն իսկ ինքեան աչօք տեսած և մեա-
ռութեամբ , բայց առանց բարեկամութեան , կարգա-
յած ըլլար , տարակոյս չունինք՝ թէ Մատիսի հրատա-
րակած լուրէն աւելի կամ պակաս՝ կարծիք պիտի չըկա-
պէր կոնդակին : Որովհետեւ Պօլսոյ Պատրիարքի հարց-
ման պատասխանը ոչ այլ ինչ էր , այլ պարզապէս հրա-
մայել՝ որ առանց Լիվիաթնի վեհարանի դիտողութեան
խնդիրը իւր հին կերպովը լուծէ պատրիարքարանը և
և անցնի վրայէն մինչև դայ ժամանակ՝ յորում Ոս-
տուած յաջողէ այս աթոռոց բաժանումները կեդրոնա-
ցնել 'ի ցանկալի միութեան , և հրահանգ մ'ալ աւել-
յունել , ըսելով՝ թէ գէպ 'ի միութիւն հակելու հա-
մար ինչ որ հիմա ընել կարելի է՝ այնչափն ալ ձեր ի-
մաստութեան կր յանձնեմ :

Իսկ Վեհափառին Կոնդակը պարզապէս սա իմաստըն ունի՝ թէ Սոյ և Յըթամարայ կաթուղիկոսները այս տիարդոսին եկեղեցական իրաւունքը չունին, պիտակ տիարդոսով և ապօրինաւոր իշխանութեամբ դեկեղեցին կը խռովեն։ Եթէ խռովութիւն չելլէ՝ ջնջենք հիմա այն հերձմունքները, իսկ եթէ կեկլէ՝ եկեղեցական ընդհանուր ժողովի սպասենք, որ պիտի դումարուի ապագային մէջ։ Բայց պատրիարքարանին հիմա ընելիքին վրայ բնաւ հրաման կամ հրահանգ չկայ։ Այս պիտի կոնդակէ Մասիս ուրիշ ի՞նչ հետեւութիւն պիտի կրնար հանել թէ և բժարանդւոր մէկը չըլլար։

Իսկ երկրորդ գէպքին համարա՛յլ յորում կ'ստգը-
տանէ զմեզ մեր եղբայրն իբրև խարամաբ անսացող թըշ-
նամեաց վեհախառնին, իրաւունք ունիմք փոխարէն
պահանջելու՝ որ օրինաւոր փաստ մը տըռուի մեզ, ճըշ-
մարտութիւնն թէ՛ ՚ի թշնամոյ և թէ՛ ՚ի բարեկամի բե-
րան նոյն և մի է, ինչպէս այն ճշմարտութիւնը՝ որ թէ՛
՚ի Թափօր և թէ՛ ՚ի Գողգոթա մի և նոյն էր, Ս. Գիրք-
ըը յետո ընդգէմ ընթեռնելով՝ փոխանակ զառնին ներքէն
նշան-բնան համարելու, հըօրնեքը կը պաշտենք։ Ստիկա

Ժամանակիս եկեղեցականութեան սովորականն է :
Նաև մեր դիտողութեան մէջ այս երկրորդ դիպումին
վրայ խօսելու ատեննիս լեւեալ բառով յաւելցուցած
էինք , որ դէպքին եկեղեցական քննադատութիւնը
ճիշդ և ճշմարիտ կը բացատրէր :

Մեր առաջին դիտողութիւնը կշռելու համար ընթեր-
ցողաց առջև կը դնեմք բուն իսկ կոնդակին պատճէնը :

« ԳԵՈՐԳ ԾԱՌԱՅ ՔՐԻՍՏՈՍԻ եւ անհասանելի կամօքն
Աստուծոյ Եպիսկոպոսապետ եւ Կաթողիկոս ամենայն
Հայոց , Ծայրագոյն Պատրիարք Համադղական Նախա-
մեծար Աթոռոյ Արարատեան Առաքելական Մայր եւ
կեղեցւոյ սրբոյ Կաթողիկէ Եջմիածնի , Բաշարթուն
Պատրիարք Հայոց Կոստանդնուպօլսոյ , եւ յաւէտ սի-
րելոյ մերում Գերապատիւ Ներսէսի Սրբազան Արքե-
պիսկոպոսի 'ի Տէր խնդալ » :

« Առ ծանրալիւն այն հարցումն սիրելոյդ զոր
առնէք 'ի նամակի Ձերում դրելոյ յՅ ամսոյս , թէ զի-
արդ պարտ իցէ լուծումն ինչ առնել բաղմանճիւն և
անլուծելի կարծեցեալ խնդրոյ Կաթողիկոսութեանցն
Ազլթամաբայ եւ Սոյ , շատ գրեցցի մեզ առ այժմ յուշ
առնել Ձեզ դբաղմապատիկ խորհրդածութիւնն և զրոյ-
ցըս կարևորս զխնդրոյդ զայդմանն , զորս արարաք 'ի
միջի մերում մինչդեռ աստ տու մեզս էիք : Իսկ առ
տեղեալս զայս ինչ և եթ հարկ համարիմք համառօ-
տիւ կրկնաբանել , զի 'ի գործ և 'ի խնդիր այսպիսի
որ յամբողջութիւն և յանթերի պահպանութիւն հայի
տղդայնոյ Եկեղեցւոյս , և իրաւանց առաքելական Ա-
թոռոյ սորին , քաջ 'ի բաց հեռի է 'ի մէնջ և հեռի
պարտի լինել միշտ ամենայն խնդիր կամ հետամտու-
թիւն անճեռական պատուոյ և վառաց և կամ այլոց ինչ շա-
հուց և օգտից մարմնականաց , այլ միայն Եկեղեցական
և զանժխտելի իրաւասութիւն Աթոռոյս Ս. Եջմիածնի ա-
ռաջի աչաց ունել յամենայն , որպէս և զյսնկալին ար-

դասիս անքակտելի միութեան 'ի միոյ կողմանէ, և 'ի միւսմէն զբաղմամբ հետեւանս պառակտմանն որ 'ի պատճառս Աթուոյն այնոցին ։

« Առ այս աւելորդ համարիմք յուշ տծել ազգայնոցն մերոց սիրելեաց առ հասարակ զանհերքելի փոստըս նախամեծար լինելոյ Արարատեան Մայր Աթուոյս և կեդրոն միութեան հաւատոյ ամենայն եկեղեցեաց Հայոց՝ որ դռանիցին յօսմանեան աշխարհիդ և 'ի Ռուսաստան և 'ի Պարսկաստան և 'ի Հնդկիս և յայլ զանազան կողմանս աշխարհի, որով օրինաւոր Աթուակալք սորին՝ կաթողիկոսունք են Սրբոյ Եջմիածնի՝ ոչ եթէ պիտակ անուամբ կոչեցեալք անհատին 'ի սկզբանէ՝ Կաթողիկոս ամենայն Հայոց, այլ արդեամբք և ճշմարտութեամբք ։ Ապա ուրեմն անհրաժեշտ պարտք են այլոցն ամենեցուն հողեւոր առաջնորդաց մերումս Առաքելական եկեղեցւոյ, զորպիսի և ունիցին զտիրոջոս կամ զպատուանուն, հոգարակել արեւմտեցի Զայրապոյն Պարբերի և ընդհանրական Կաթողիկոսի ազգիս ։ Քանզի և չիք երկբայրութիւն՝ զի հարկ 'ի վերայ կայ՝ ոչ յանուանակոչութիւնս միայն հայել, այլ մանաւանդ յիրացն արդիւնս ։ սակայն ըստ տարաբաղդ հանդամանաց տեղեաց և ժամանակաց բազում այն է զի մարդիկ, մանաւանդ որք յոգւոյ փառամոլութեան և շահախնդրութեան դրդեալք իցեն, կամակար մոռք ցաւալի իմն խաբանօք պատրեն զանձինս և զմիմեանս՝ որպէս թէ ըստ տիրոջոսացն մեծաց և զմեծութիւն իշխանութեանցն ունիցին ։ Ապաքէն առ մեղանունդ Կաթողիկոս, ինքն ըստ ինքեան զընդհանրական ձայնիդ ունելլով ճշդիւ զնշանակութիւն, չկարէ երբէք տեղի տալ զի բաց 'ի միոյ միայնոյ Պատրիարք Կաթողիկոսէ ընդհանուր ազգիս Հայոց դռանիցի այլ ոք՝ որ զնոյն կրիցէ զանուն և զպաշտօն ոչ ևս իբրեւ զմասն ինչ բոլորին, այլ իբրեւ զամբողջութիւն բովանդակիչ ամենայն մասանց ։ Եւ թէ ո՞րքան և որպիսի՞ վնասք և վէճք և հակառակութիւնք ազգակործանք և

աշխարհաւէրք յառաջ եկին յայնպիսեաց անտի անհիմն անյարիր անուանակոչութեանց և ճոխանալոյ առաջնորդաց ի կեղեցւոյ 'ի վերայ իրերաց՝ ոչ է հարկ ասել։ Արդ մեր զօտարացն 'ի բաց թողեալ զվիճմունս իրաւասութեանց, օրինակ իմն զՅունացն և զՀռովմայ Պատրիարքութեանց, այլ զմերոցն և եթ փոյթ 'ի մտի դնելով, ոչ ապաքէն ակն յայտնի տեսանեմք՝ զի որք անուանեալքն են 'իմիտումն կամ 'ի միւսում 'ի մասանց Հայաստան աշխարհի, թէպէտեւ 'ի հարլւրաւոր ամաց հետէ, կաթողիկոսունք Սոյ և Աղթամարայ, զանուն և եթ ունին զԼուսինայի, և այն՝ պիտակօրէն, և սակայն յոլովք 'ի նոցանէ, թերեւ և ամենեքեան իսկ, եղեալ թուին 'ի մտի, և այնպէս ճշնին հաւատացուցանել պարզամիտ ժողովրդոց վիճակացն իրեանց, թէ օրինաւորք լցեն ։

Այսօրիկ այսպէս եղեւոյ, ամենայն իրօք պարտ և պատշաճ էր, մանաւանդ 'ի ժամանակի աստ՝ յորում ամենայն ոք քաջ նշմարէ զհոգևոր և զմարմնաւոր վշտաստ աղղային բաժանմանց, փութալ ճեպել 'ի սպառս պուռ բարձումն երկրորդական և երրորդական Աթոռոց կաթողիկոսական անուանելոց, որպէս զի եկեղեցին զխաղաղութիւն աւնուցու և յՕսմանեան աշխարհիդ, զորօրինակ խաղաղացաւն 'ի կողմանս յայսօրիկ 'ի բառնալ աթոռոյն Գանձասարայ ։ Բայց եթէ հապշտապ կարդադրութիւն ինչ սյնալիսի պատճառս տացէ յուլման և խռովութեան յազգայինս, բարիք համարիմք ակնկալեալ սղասել դէպ ժամանակի՝ յորում յաջողեացէ արդեօք Աստուած Ազգիս մերում ընդհանրական ինչ դումարել ժողով եկեղեցական, ընդ նախադահութեամբ Եպիսկոպոսապետի և կաթողիկոսի Սրբոյ Էջմիածնի, և անդ զվսճանականն առնել տնօրէնութիւնն ։

« Ողջ լերուք զօրացեալ տէրամբ ։

(Սորոգործութիւն)

ՆԱՄԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ

... Խմբագիր Հարգ.

Իր խնդրեմք՝ որ հետեւեալը ձեր պատուական ֆու-
ոյ մէջ հրատարակել բարեհաճիք :

Լուսոյ Բ. երրորդ թուոյն մէջ հանդուցեալ վսեմ.
Պալեան Յակոբ Պէյի շիրմին վրայօք Պ. Լուսինեանի
մորմաքական ոտանաւորը հասկնալու անկարող ըլլալով՝
մեզ իսկ ոչ նուազ մորմաք պատճառեց :

Ի՛նչերուի՞ մեզ արդեօք հարցնել իրեն թէ յիշեալ
ոտանաւորն ու գրաբարը ո՞ր դարու ո՞ն էր, Հելլենա-
կա՞ն էր արդեօք, Պարսկական թէ Արաբական . . .
Մեզ աւելի հաւանականն այս է, որ՝ յիշեալ ոտանաւո-
րին հեղինակը Դաւիթ անյաղթ փլիկափայլին ոճը դոր-
ծածել ուղէր է մինչև հայուն իսկ անիմանալի ընելու
համար, առանց նկատելու թէ այլ է փլիկափայլականը,
այլ է եղերերգականը և այլ պատմականը : Ոտանաւոր
մ'որ՝ յանգաց ճշդիւ ուղղութիւն և ներդաշնակու-
թիւն կ'պահանջէ, եթէ այդ հանգամանքներէն զուրկ
ըլլայ, իմաստ մ'որ՝ անլուր և անիմանալի բառերու
չարքով մը խրթնանայ և խճողի, գրաբար մ'որ՝ կար-
գայուած ատեն թերևս Չինաց և ճաբոնաց լեզուն ի-
մացուի, չեմք գիտեր թէ ի՛նչ ներդաշնակութիւն կրնայ
ունենալ : Մեք մտրովածն կրնամք ըսել թէ այդ ոտա-
նաւորը հասկնալու և իմանալու համար թէ բարեյիշա-
տակ և վսեմաշուք Յակոբ Պէյ Պալեան արդեօք ի՛նչ դե-
ղեցիկ ձիրքեր ունեցած է իւր կենաց մէջ, ի՛նչ գեղե-

ցիկ առաքինութիւններով օժտեալ էր և ինչ մեծա-
գործութիւններ ըրած է՝ պէտք է յիշեալ ոտանաւորն
առնուլ կամ իւր ոտքը դիմել և կամ իւր ճաղատամբ ի-
մաստից բառարանները թղթատել, վասն զի հանելու-
կէ մ'աւելի խորթին է :

Պ. Լուսինեան թերևս վշտանայ մեր այս ըսածին
և պահանջէ որ իւր իբրև հայկաբան գործածած վսեմ
ոհն ու իմաստներն ինչպէս իրեն՝ նոյնը և մեզ քաղցր
ներդաշնակ և միանգամայն իմանալի ըլլային . սակայն
ինքն միթէ ուրիշէ հեղինակեալ այդպիսի դրաբար
ոտանաւորի կ'հաւնի⁶ , զորօրինակ , կրնայ հասկնալ և
կամ իրեն համար ներդաշնակութիւն ունի⁶ հետևեալ
սա մէկ ստանաւորը .

« Յողակն 'ի ճախր հայէր ամբուռ ,
Խօշիւն դուգեւ 'ի յամբ անկուռ ,
Սաղպի արեգ թնդամամբ արուի ,
Ձեդ տիր ըռումբ ազդու 'ի յով :

Միթէ ասոր չե՞ն նմանիր իւր դրանաւորին սա հե-
տևեալ տողերը .

« Ուր 'ի կեղերջ՝ ջայլէ վսեմ , նսեմ,
նսեհ Առնդ Աւագի .

Լիոյդ խորնովք մոգ խորհրդովք
Իտէպին իմաստութեան . . . » :

Նոյնպէս ,

« Ձորս յարժանեաց մրեցին ոչ շնթիք շողովք
չոգմոգն այրատ » :

Ձեմք հասկնար թէ այս տողերն ինչ ըսել կ'ու-
ղեն և ինչ ներդաշնակութիւն կ'աւարունակեն իրենց
մէջ , հայկաբանութիւն են թէ հակաբանութիւն . Պ.
Լուսինեան ալիկ կ'ընէր եթէ իւր ոտանաւորին իւրա-
քանչիւր տողին տակ մէկ մէկ մեկնութիւն դնէր որպէս
զի դիւրանայր մեր գործը :

Կ'յիշեմք թէ երբեմն քաղթնատ (բէթէք) լեզունե-

ըր վարժեցնելու համար դժուարահնչիւն բառեր արտա-
սանել կուտային փիլիսոփայք • այս տեսակէն են հետե-
ւեալտողերն ալ զորս Պ. Լուսինեան այդպիսեաց համար
դրած ըլլայ թերեւ փիլիսոփայօրէն ,

« Զ'ոյց շրթանց ոչ շիջոյց շանթիս
ահեղութիւն դուժ օրինաց » .

.

« Նախիրն ավամար աղխատրոյդ
մացառամիտ իմաստակաց » ,

.

« Զ'հանճարով արար ապախտ , 'ի խօշ
առս' ւասս հատեալ Գորդեայ ելն »

Վերջապէս այս Գորդեայ(1) ոտանաւորին ո՞ր մէկ
տողն ետ'ր մէկ բառը զրուցեմք , եթէ բացատրել պէտք
ըլլայ իւրաքանչիւր տողին մեզ անիմանալի ըլլալուն պատ-
ճառները՝ այն խիստ երկար կ'ըլլայ . միայն թէ խոնար-
հաբար կը խնդրեմք Պ. Լուսինեանէ որ բարեհաճի բա-
ցատրել մեզ իւր միտքը , վասն զի մեք ալ իւր ոտա-
նաւորին շնորհիւ զմեզ մոռնալու չափ չ'ըլլալու շնորհք :

Մնամ հւ այլն .

1876 Մարտ 13 .

Հմայեակ Մ. Շիշմանեան

Դասատու 'ի Շիշմանեան

Գիշ. վարժ. յԱՖի . — Դա-
րահիսար :

(1) Նշանաւոր իմաստակապետ :

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ

ԱՐԺԱՆԱՂԱՏՈՒԹԻՒՆ

Մարդ 'ի տառուի էր և ոչ խմացաւ :
հաւատարեցաւ անասնոց անբանից ' և
նմանեցաւ նոցա . Մաղթ. գլ. ԽԲ. 11 :

Եթէ մարդոյս ամենէն դերադոյն արարածն՝ ըլլալը սուրբ Գրոց վարդապետութենէն ալ չը գիտնայինք, ամեն օրուան փորձով կրնայինք սորվիլ՝ որ մարդ ամեն արարածներն իւր պիտոյիցը կրնայ գործածել իսկ արարածոց անբաւ և բաղմատեալ բաղմութեան մէջ, մէկ հատ մ'ալ չըկայ՝ որ զմարդիկ իրեն ծառայեցնէ : Մարդոց փնտրեալ արարածներ ալ կան, բայց ասոնք ալ կրնայ մարդ իւր օգտին ծառայեցունել, վասն զի չըկայ այնպիսի փնտրեալ բան մը՝ որուն ամեն մասունքն ալ միապէս փնտրեալ ըլլան : Այս մասերն իրարմէ բաժնելը և ուրիշ կերպով կամ ուրիշ մասանց հետ բաղադրելով օգտակար ընելը մարդոց կարողութենէն վեր չէ : Եթէ այն փնտրեալ բաները կենդանի են, անոնց պզտիկները ջնջելու և մեծերը դապելու և հնաղանդեցունելու միջոցն ալ մարդոյս ձեռքն է :

Խելքով և բանականութեամբ՝ կարող կ'ըլլամք այս տիրապետութիւնն և դերադանցութիւնը 'ի դործ դընելու, որով նմանող կ'ըլլամք ըստ իմիք՝ արարչին Ստուծոյ, որուն զմարդն իրեն նման ստեղծած ըլլալը սուրբ Գրքէն կ'իմանամք : Բայց այս դերադանցութեան

մէկ յատկութիւնն ալ անձնիշխանութիւնն է, որով մարդ անասուններէն կը տարբերի։ Անասունները բնական ազդու մ'ունին, որով իւրաքանչիւրը իւր տեսակին և անհատին պահպանութեանը համար բնութենէն ինչ ձևեր որ առած է աշխարհի ստեղծման ժամանակէն ՚ի վեր՝ նոյնը կը պահէ, և մէկ տեսակէ մը եղող անասուն մը ինչ բանով կապրի, և իւր տեսիլքը ինչ կերպով կը ճարէ և իւր թշնամիներէն ինչպէս կը պահպանէ ինք զինք, նոյնը կ'ընէր մի և նոյն տեսակին ուրիշ անհատն ալ ասկէ հաշարաւոր տարիներ առաջ, նոյնը պիտի ընէ նա՝ մինչև աշխարհիս վերջն ալ։ Մարդիկ այդպիսի բնական ազդում մը չունին, կամ աւելի ճիշդը խօսելով, բնական ազդման շատ տեսակներն ունին, որով իրենց կամայոր յանձնուած կ'ըլլայ իրենց համար աւելի օգտակար դատածնին ընտրել և ՚ի դործ դնել։ Ահա այս է անձնիշխանութիւն ըստածին մէկ մասը։ Եղած են՝ աղանդաւորներ, ինչպէս են Լուտեր և Կալվին և ասոնց հետեւողները, որ մարդոց անձնիշխանութիւնը կ'ուրանան, բայց ասոնց ուրացածը անձնիշխանութեան այն տեսակը չէ՝ զոր մարդ ամեն ատեն և միօրինակաբար վրան տեսնելով՝ սերտնալն անհնարին է։

Այս ըստած կերպով մարդ նիւթոյ և նիւթական արարածոց վրայ՝ որոց բացարձակ տէրն անոնց արարիչն է, համեմատական իշխանութիւն մը կ'ունենայ, և ինչպէս իմաստուն մը խիստ յարմարութեամբ ըսած է, եթէ մարդ մարմնական կազմութեան կողմանէ բոլոր իշխան ըսուելու պատշաճութիւն ունեցած է, հոգևոր յատկութեանց կողմանէ բոլոր աստուծոյ ըսուելու ալ յարմարութիւն ունի, և իւր արարիչը մոռնալով, զինք ճշմարտիւ Աստուծոյ թեղ դնելու յիմարութենէն զինքը բժշկողը՝ այն մտածելն է որ Աստուծո ըսելուն մէջ մշտնջենաւորութեան և անմահ յաւիտենականութեան գաղափար մը կայ։ Իսկ մարդիկ մահուան են

Թակայ են , և ինչպէս որ ասկէց ժամանակ մը առաջ
չը կային , ժամանակ մը վերջն ալ պիտի չըլլան՝ ոչ
թէ բոլորովին ոչ ինչ դառնալով , որ անհնար է ըստ
փիլիսոփայից , այլ նոյն կերպն և տեսակարար յատկու-
թիւնը պահել չը կրնալով : Սարմատներդուն ալ ինքզինք-
նին աստուծոյ տեղ դնող մահկանացուները որպէս թէ
ծաղրելով կ'ըսէ Ստուծոյ բերնէն . « Ես ասացի թէ
աստուածք իցէք կամ որդիք բարձրելոյն ամենեքեան :
Դուք ահա աղիկ որպէս զմարդիկ մեռանիք և որպէս
զմի յիշխանաց անկանիք » : (Սաղմ. 20 . 7 , 8) :

Վերոյգրեալ խօսքերէն ուղղամիտ և անհակառա-
կելի տեսութեամբ կը հետեւի՝ թէ որովհետեւ մարդ իւր
նիւթական մարմնովը նիւթական արարածներուն հաղորդ
է , և աստիճանաբար ամենէն գերադոյն աստիճանն
ունի , ածողական զօրութիւնովը՝ հանքային նիւթերէն ,
և զգայականութիւնովը՝ բուսականներէն կը գերազան-
ցէ , բանականութիւնովն և անձնիշխան կամաց տէր ըլ-
լալովն ալ ամեն տեսակ անասուններէն գերազանց է ,
և այս գերազանցութեամբն է որ անոնց վրայ իշխանու-
թիւն կը բանեցունէ , ուստի ասոնցմէ մակարելով
գիտնալ պէտք է որ ինք մարմնով նիւթեղէն՝ իսկ հո-
գով աննիւթ էակներուն կցորդ ըլլալով նիւթականաց
կը տիրէ , բայց աննիւթ էակին իշխանութեան տակն
է , և ինչպէս որ ինք կարող է իւր ուղածին պէս տրա-
մադրել չկրցած նիւթը իւր կամացը համաձայնեցնելու
կերպ մտածել և 'ի դօրծ գնել , և ասով այն նիւթոյն
բնութեան յաղթել , նմանապէս աննիւթ էակն ալ՝ որ-
մէ ունի իւր մտածելու և կամելու իշխանութիւնը , այսին-
քըն , խելքն և անձնիշխանութիւնը , իւր վրայ իշխա-
նութիւն ունի , և մարդ պարտական է հնազանդելու
անոր կամացը , զոր բնական կերպով իւր հաւատարիմ
ծառայից միջոցաւ մարդոյս յայտները բաւական չը սե-
պելով՝ բնական աղդման նման բան մ'ալ տալաւորած
է մարդոյ սրտին մէջ , որով մարդիկ՝ որ Ստուծոյ

կամքն և հրամանը՝ իրենց գանուած ընկերութենէն սորվելէն յառաջ՝ բարոյական մասին բան մը չը գիտէին, և իրենք իրենցմէ հնարելու ալ անկարող էին, սորված ժամանակնին իրենց բնաւորութեանցը այնքան համեմատ եկաւ, որ կարծեցին թէ մարդս իւր խելքովն ալ այնպիսի բաներ մտածելու կարող էր, թէ և վայրենի և անկիրթ և ոստուածահրաման բարոյականի անհմտ տղգաց մէջ ասոր նման գիւտ մը գանուած չէր:

Պատուէրի մը դոյութիւնը՝ այն պատուէրին՝ զանց առնողը պատժելու և պահողը վարձատրելու իշխանութիւն մը կ'ենթադրէ, և այս պատժոց կամ վարձուց ենթակայ՝ այն պատուէրը զանց ընելու կամ պահելու ընդունակ էակը կ'ըլլայ, և այս էակը նիւթը չը կրնար ըլլալ, այլ անոր հետ միանալով՝ անիկա կամքի և խելքի տէր ընող աննիւթ էակը կ'ըլլայ, որ է բանական հոգին: Բարոյական պատուէրն այն կողմէն մարդոց բնաւորութեանը համեմատ կ'երևի՝ որ կողմէն որ իւր օգտին կը ծառայէ: Հայր եղող մարդու մը շատ լաւ կերևի « Պատուեա զհայր քո » պատուէրը՝ զոր անկէ յառաջ այնքան չէր յարգեր: Իւր ընչից մատակարարութիւնը ուրիշի ձեռք յանձնելու ստիպուած հարուստին շատ բնական կուգայ « Մի՛ գողանար », պատուէրը, և միշտ իւր ծառայներուն առջև ասոր վրայ քարող կուտայ՝ որ դուցէ ունեցած հարստութիւնը ձեռք բերելու միջոց փնտռած ատենը բնաւ յիշած չէր:

Հետեւաբար իւր շահուն համար երբեմն կուղէ պատուէրը մօտիկ չընել, բայց պատուէր տուողը անհնազանդը պատժելու կարողութիւն ալ ունի: Այն ինչը ներու է: Պատուիրանադանցը ասոր ալ ճարը դատած իւր կարծեօքը. պատժոց և վարձուց ընդունակ եղող բանական հոգւոյն դոյութիւնը չէ ալ նէ, մարմինէն բաժնուելէն վերջը անմահ մնալը կուրանայ, և ասով՝ որ անասուններէն տարբերելու իւր մէկ յատկու-

թիւնն ուրանայ է, անոնց հաւատար կ'ըլլայ և իւր գե-
րազանցութեան պատիւն առ սոն կառնէ: Աւելի դար-
մանալին և հետաքրքրականն այն է՝ որ այդ գերազան-
ցութիւնը իւր խելքովն անբան անասնոց ալ կը հաղոր-
դէ, անոնց մէջ մտացածին յառաջագիմութիւն մ'են-
թադրելով, որով մինչև այն աստիճանը կը հասնի՝ որ
մարդկային ազգին նախնիքը անասուններն էին կ'ըսէ,
թէսէտ մինչև ցարդ ընական պարտութեան հետաքր-
քիր եղող իմաստունները չեն տեսած այսպիսի անասուն
մը, զորօրինակ կապիկ մը, որ գիր կամ գծադրութիւն
մը սորված, կամ իրեն նախահայր կապիկներուն ըրա-
ծէն ուրիշ բան մը հնարած ըլլայ: Մարդիկ Աստուծոյ
կամբը կատարելով՝ պատուոյ տիրանալը մէկ կողմը ձը-
գելով՝ իրենց բաղձանայը ձեռնհաս ըլլալու իրենց
գերազանցութիւնը դոհել, և անբան անասնոց հաւա-
սարիլ՝ զոր մարգարէն ըսաւ, այս է: Զարմանալին այն
է՝ որ եթէ այսպիսի մարդ մը անբան անասուն անուա-
նես, սոսաիկ կը զայրանայ:

Հետևեալ բանաստեղծական գրուածը յԱֆիօն-Գա-
րահիսարէ զրկուած է մեղ 'ի հրատարակութիւն, որ
աեղւոյն գիշերօթեայ Շիշման վարժարանին աշա-
կերաներէն միոյն թարգմանածն է : վարժարանը մեր
միաբաններէն Սրժ. Ղևոնդ վարդապետ Շիշմանեանի
տնօրէնութեան և վարչութեան տակ կը յառաջադիմէ ,
և մեզի մեծ ուրախութիւն կը համարիմք նոյն վար-
ժարանին աշակերտաց պտուղներն այսպէս ատեն ա-
տեն հրատարակելը , զի միաբանութեանս փափաքա-
նաց գլխաւոր առարկայներէն մէկն ալ մեր միաբան
եղբօր հոգատարութեան ներքև բացուած այդ վար-
ժարանն է :

Հ Ր Ե Շ Տ Ա Կ

Ե Ի

Մ Մ Մ Մ Մ Մ Մ Մ

Զօրորացով մի մանկան ,

Հակեալ զուարթուն լուսահետ ,

Ըզ տիպ դիմացն իբր 'ի վէտ

Զուրց տեսանէր յանդիման :

« Մանկիկ սիրուն ինձ հանգոյն ,

Ո՛հ, ե՛կ , ասէր , ե՛կ ընդ իս ,

Քեզ անարժան է աստիս ,

Ե՛կ անդ լիցուք բարեմոյն :

Աստ , ո՛չ լիով դոն հրճուանք ,

Սիրտ 'ի հաճոյն 'ի վրդով ,

Եւ խնդութեանցն է յոլով

Հող, և հեշտիցն՝ հառաչանք :

Ահ խընճոյից անմեկին .
 Ձի՛ք հանդարտիկ օր անդորր ,
 Ի մըրըրկաց գոռ ժըխոր
 Երաշխաւոր կալ վաղուին :

Մի՛, մաքրաւիայլ ճակատուդ
 Բերցե՞ն արատ վիշտք և խռովք ,
 Եւ դառնութեան արտասուօք
 Նըսեմասցի՞ն աչք կտպոյտ :

Ո՛չ, ո՛չ, ընդ իւ լե՛ր ՚ի սլաց
 Յեթերական դաշտս ՚ի վեր .
 Քեղյաւիտեանց շնորհէ Տէր
 Բզքոյդ աւուրց մընացուած :

Բօթեանիդ չիցէ սուդ .
 Ոչ սեաւ արկցեն պատմութեան ,
 Ձինչ ընձախնին քո վայրկեան
 Ընկալցին դժամ քո ըղհուակ :

Չիցեն ճակատք անդ տըխուր ,
 Ոչ զդամբան ածել յուշ .
 Ձի օր վերջին է անուշ ,
 Որ քեզ հանդոյն է մաքուր :

Ասէ՛, և զթեան իւր շաժեալ ,
 Ի յօթեանս յաւիտեանց
 Զուարթունն անդէն առնու սլաց . . .
 Հէք մայր , մանկիկ քո մեռեալ :

ՌԸՊՈՒՂ

Թարգմանեաց Նշան Յ. Գալստեան.
 Աշ. Շիշմ. Գիշեր. Վարժ. յԱ. ֆիօն-գարահիսար.

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ

ԶԼՆԻԹԻ անուն օդապարիկը : 1875 ապրիլ 15 , հինգշաբթի օրը առաւօտեան՝ ժամը 10 ին , Զէնիթ անուն օդապարիկը՝ Վիլէթի կաղի գործարանէն վեր կը բարձրանայ : Օդապարիկին նաւակին մէջ գիտութեան և յառաջագիմութեան օգտին նուիրեալ երեք քաջասիրտ օդադնաց նաւորդներ կը գտնուին, որոց նպատակը կ'ըլլայ օդոյ նոր զննութիւն մ'ընել :

Գիտութեան այս երեք ուսհասորդները , գեռ երկտասարդ , արգէն օդային նաւարկութեան հմուտ կ'ըլլան : Օդապարիկով վեր ելլելը բանի մը տեղ չեն դնել եղեր , իբրև իրենց սովորական զբաղմունքը :

Այս երեք մարդոց առաջնոյն անունն էր Պ. Սիվէլ , ծովային նաւարկութեան նախկին պաշտօնեայ . չորս անգամ աշխարհի բոլորտիքը պտըտելէ վերջը՝ նաւարկութիւնը կը ձգէ : Երկրորդին անունը Պ. Գրօսէ — Սբինէլի , լաւ երկրաչափ և միանգամայն երևելի գրագէտ . իսկ երրորդին անունը՝ Պ. Կասթօն Թիսանտիէ , միւս երկուքէն տարիքով պղտիկ . նմանապէս լաւ երկրաչափ , դիտնական և գրագէտ :

Ասոնց օդապարիկով վեր ելած օրը՝ օդը խիստ մաքուր , բայց մեծ քանակութեամբ ջրաշոգի կը պարունակէ եղեր : Շուգիին խտութիւնը վեր ելած ատեննին առելի գդալի կըլլայ : Ութը վայրկեան վերջը , 18 մէթրօ տրամագիծ ունեցող Զէնիթը բոլորովին անբերելի կ'ըլլայ օդին մէջ :

Հետեւեալ օրը , ամսոյն 16 ին , փարիզ եկած հեռագիրներն երկու օդադնացներու մահը կ'իմացունեն , որոնք նախորդ օրը յաջող օդով մեկնած էին :

Հետեւեալ առաւօտ, Պ. Կասթօն թիսանտիէի՝
յին նախնիներէն ընկերներէն նախագահին ուղղած հետեւեալ նամակը երկու օդադնացներուն մահուան մանրամասն պարագայները կը պարունակէ:

« Սիրելի տէր,

Պաշտօնապէս առ ձեզ ղրկուած հեռագիր մը մեզի պատահած զարհուրելի թշուառութիւնը իմացուց: Սիվէլ և Բրօսէ մեռան: Հասած բարձր տեղերնիւ՝ երկուքն ալ անողայացան: Այս ցաւալի դէպքին վրայ գիտցածս պիտի ըսեմ ձեզի, որովհետեւ ես ալ ամբողջ երկու ժամ կատարեալ անզգայութեան մէջ մնացի: Վիլէթի կազի գործարանէն խիստ ալեկ վեր ելանք: Կէս օրէն վերջը ժամը մէկին, 5000 մէթրօ բարձրացած էինք:

Տեկադէ խողովակներուն մէջ օդ անցուցած և երակներնուս զարնուածքը քննած և օդապարիկին հերքին բարեխառնութիւնը չափած էինք, որ 20⁰ էն աւելի էր, իսկ դուրսի օդը 3⁰ էր: Սիվէլ նաւակը կապած և Բրօսէ ալ դիտակով նայած էր: ամենքնիս ալ ուրախ զուարթ էինք:

Սիվէլ օդապարիկէն խիճ վար ձգեց. անմիջապէս բարձրանալ սկսանք թթուածին ծծելով:

Ժամը մէկէն քսան վայրկեան անցած, ծանրաչափը 320⁰ կը ցուցնէ: 7.000 մէթրօ բարձր ենք: Բարեխառնութիւնը ղրոյէն 10⁰ վար է: Սիվէլ և Բրօսէ դեղնած են, ես ալ տկարութիւն կ'զգամ: Թթուածին կը ծծեմ որ սակաւիկ մի զիս կենդանացունէ: Տակաւին վեր կ'ելենք:

Սիվէլ ինձի կ'ըսէ. « Շատ լոխ ունինք, քիչ մը վար ձգե՛նք. . . . » կը պատասխանեմ. « Ի՛նչ որ կուղէք ըրէք: » Բրօսէին ալ մի և նոյն հարցումը կ'ընէ: Բրօսէ գլուխը կը ծռէ ի նշան հառադատութեան: Առ նուազըն նաւակին մէջ հինգ պարկ խիճ կար, չորս պարկ ալ դուրսը չուաններով կախուած էր:

Սիվէլ դանակով երեք չուան կարեց իրարու ետեւ .
երեք պարկը վար իյնալով՝ արագութեամբ վեր բարձրա-
յանք :

Յանկարծ այնչափ տկարացայ՝ որ չեմ կրնար դուրս
դարձունել ընկերներս տեսնելու համար , որոնք , կար-
ծեմ նստած են . Թթուածինի խողովակը բռնել կուզեմ ,
սակայն անկարելի է որ բազուկս վերցունեմ : Կուզեմ
սլօքալ՝ թէ 8,000 մէթրօ բարձրութեան մէջ կը դառ-
նուիմք , բայց լեզուս կապուածի պէս է . իսկոյն աչ-
քերս դոցեցի և մեռելի պէս ինկայ բոլորովին յիշողու-
թիւնս կորսնցնելով : Գրեթէ ժամը մէկ ու կէսն էր :

Ժամը երկուքէն ութ անցած , վայրկեան մը ար-
թընցայ , օդապարիկը արագութեամբ կիջնար , արագու-
թիւնը դադրեցունելու համար խիճերուն մէկ պարկը
կարեցի :

Ինչ մը վերջը տեսակ մը դող եկաւ վրաս , անգամ
մ'ալ նուազեալ ինկայ . Գանի մը վայրկեան վերջը՝ Բը-
րօսէ՝ որ կենդանացած էր , բազուկներս շարժելով՝ ը-
սաւ ինձի . “ Խիճ վար ձգեցէք , կիջնանք : ” Բայց հա-
ղիւ աչքերս կըցայ բանալ . չը տեսայ՝ թէ արդեօք Սի-
վէլ արթնցած էր :

Այս բոլոր եղածները խիստ շփոթ կերպով կը յիշեմ ,
որովհետեւ առջինէն աւելի զօրաւոր անզգայութեան
մէջ ինկած էի , և կը կարծէի թէ յաւիտենական քունով
կը ննջեմ :

Ժամը 3 էն 15 անցած , աչքերս բացի , ընդարմա-
ցեալ և նուաղեալ . խելքս վրաս էր : Օդապարիկը խիստ
արագութեամբ կիջնար , նաւակն շարունակ կ'երերար .
ժուռկի վրայ դալով՝ Բրօսէ և Սիվէլ բազուկներնէն քա-
շեցի :

“ Սիվէլ , Բրօսէ , սլօքացի , արթնցէք : ”

Երկու ընկերներս նաւակին մէջ ժուռկի վրայ նստած
էին , գլուխնին վերարկուններնուն տակ ծածկած : Բո-
լոր զօրութիւնովս զանոնք վերցնելու աշխատեցայ : Սի-

վէլի դէմքը սեցած էր, աչքերը մթնցած և բերանը բացուած ու արեամբ լեցուած: Իսկ Գրօսէի աչքերը դողուած և բերանը արեամբ լի էր:

Անհնար է բոլոր անցածները պատմել ձեզի: Ումոռը մարմինս կը դողայ: Տակաւին 6,000 մէթրօ բարձր ենք.

վերջապէս ես ալ ամեն կարելի միջոց 'ի դորժ դը նեյրով՝ դեռին հասայ անմիաս, իսկոյն տենդի բռնուեցայ. կարծեցի թէ ես ալ պիտի մեռնիմ ընկերացոյնման: Սակայն հետզհետէ առողջանալու վրայ եմ: Տեսայ որ թշուառ ընկերացոյն քովն եմ, որոց մարմինները բոլորովին պաղած են: Մարմիններնին ապահով տեղ մը տարի: Հեծկանքէս շունչ չէի կրնար առնել, և տակաւին չեմ կրնար առնել:

Էը Պլանի մօտ Սլրօնի մէջ եմ, ուր մեծ ընդունելութիւն դասայ:

Սմբողջ գիշերը ջերմ բռնեցի. բան մը չեմ կրնար ուտել. խիստ տկար եմ:

Կը բարեւեմ դձեղ,

Կասթօն Թիսանտիէ:

Օդոց տիրապետելու համար մարդուն այս դիւցազնական փորձերէն, փորձեր՝ որոնք մարդկային մեծամեծ ձեռնարկութեանց պէս վտանգներով լի են, օդային նաւարկութեան գիտութեան վրայ ինչ դուշակութիւն ընել պէտք է, գիտութիւն մը՝ որ տակաւին երկրայելի է: Քանի մը տարիէ 'ի վեր ըրած յառաջադիմութեանց հակառակ:

Սրդեօք պիտի դայ այնպիսի օր մը՝ յորում մարդը՝ որ երկրիս մակերևոյթը և խորերը քննած, ծովերը նուաճած, Ովկիանոսի մէջէն համբայ բացած և անոր յատակները չափած է, օդոց վրայ ունեցած տիրապետութիւնն ալ կատարելապէս ձեռք բերէ: Սրդեօք օդային նաւարկութեան գիտութիւնը քայլ առ քայլ

խի աշխարհակալութիւնները պիտի ընդարձակէ՞ —
 Զը գիտեմք . Աստուծոյ խորհուրդները սքանչելի և
 անթափանցելի են . ինք միայն վաղուան գաղտնիքը
 գիտէ . « Շարժողը մարդէն է , բայց իրեն առաջնորդո-
 յը՝ Աստուած » , ըսած է Պ. Կիզօ : Յուսալ պէտք է .
 Աստուած՝ որ կամաց վեհ ջանքերը և մարդկային ու
 գեղջի գիւտերը ընելու համար ըրած մեծամեծ դոհո-
 յութիւնները յաջողած է , չուզէր որ օգային նա-
 ւարկութեան մեծ գործոյն համար կատարուած այն
 չափ աշխատութիւններն և ջանքերը ոչնչանան :

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԴՐԱԽՏԻ ԸՆՏԱՆԻՔ

ԵՐԿԱՍԻՐԵԱՅ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿ

Ի ՊԷՏՍՀԱՅՈՅ ԸՆՏԱՆԵԱՅ

Սոյն կարևոր գործը նախկին պատրիարք ամենապատիւ Տ. Տ. Մկրտիչ Սրբազան արքեպիսկոպոսի հասուն խորհրդածութեան և ճարտարագիծ գրչին արգիւնքն է, որ հայ ընտանեաց ճշմարիտ բարոյական կրներչնէ և ընտանեկան զեղծմանց և անկարգութեանց բարձուելուն հրահանգ կուտայ: Ընտանեաց համար օգտակար ըլլալիք գրքերու մեծ պարապութիւն մը լեցուցած է այս գիրքը, որ կը վաճառուի ամէն գրավաճառաց գրատան մէջ. Գին 1 Ֆր. 75 սանթիմ :

ՅԱՐԲԱՏ Ի ՏՊԱ. Զ. Ս. ԱՍՏՈՒԱԾԱԾՆԻ ՎԱՆԱՅ

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
CHICAGO, ILL.

ՅՈՅՍԸ կերեւի ամսն անգամ մը 64 երեսէ բաղկացեալ տետրով մը : Գինն է ամեն ռեզայ համար մէկ տարին երեք արծաթ մէճիտիէ , վեց ամսուան համար՝ երկու արծաթ մէճիտիէ առանց ծախուց ճանապարհի :

ՅՈՒՍՈՅ հետ յարաբերութիւն ընելու համար պէտք է թղթակցիլ յանուն խմբագրութեան :

Ս Տ ՈՐ Ա Դ Ր ՈՒ Թ Ե Ա Ն Տ Ե Ղ Ե Ր

Կ. ՊՕԼԻՍ. Մեծ. Կարապետ Էփ. Եազմահան. Եէնի
Ճամիլ Փողոց. Թիւ 8
ՆԻԿՈՄԻԻԻԱ. Մ. Յովհաննէս աղա Եազըմեան
ԱՏԱԲԱԶԱՐ . Պ. Արմենակ Յ. Երամեան
ԱՆԴՐԻԱՆՈՒՊՕԼԻՍ. Թորգոմեան ընկերութիւն

